

SÁVUOT – A REMÉNY ÉS HÁLA ÜNNEPE

A Semot (Mózes második könyve) 23. fejezet 15-16. versei tartalmazzák a három zarándokünnep leírását: „a kovásztalan kenyér ünnepét őrizd meg; hét napon át egyél kovásztalant, amint parancsoltam neked, a kalászás hónapjának idején, mert abban vonultál ki Egyiptomból; és ne jelenjék meg senki színem előtt üresen. És az aratás ünnepét, munkád zsongóját, melyet elvetettél a mezőn. És a betakarítás ünnepét, midőn végére jár az év, midőn betakarítod munkádat a mezőről.”

A három zarándokünnep közül peszách és szukot ünnepeivel ellentétben sávuot az, amelyik nem köthető az Egyiptomból való kivonulás mozzanataihoz. Sávutkor egészen mást ünnepelünk: ez a nap a tóra megkapásának napja, ezért az ünnep héber elnevezése zmán mátán torátenu, ami annyit jelent: „amikor a Tóránkat kaptuk”. Vajon mindig ezt az eseményt ünnepelték ezen a napon?

Mózes öt könyvében összesen hat helyen fordul elő az ünnep említése: azt a kifejezést, hogy „zmán mátán torátenu” a hat különböző hely egyike sem tartalmazza. A Tórában tehát sehol nem szerepel, hogy sávuot a tóraadás ünnepe lenne! Mózes öt könyve nem tartalmazza, hogy a Tóra ezen a napon került volna kinyilatkoztatásra. Szerepelnek ünnepek a Tórában, amelyek napját a textus tartalmazza: pontos, dátumszerűen meghatározott előírást találunk, hogy amelyik hónap pontosan hányadik napján (és hogyan) kell megtartani az adott ünnepet. Sávutot esetében akár a dátumot (sziván 6.), akár az ünneplés okát (kinyilatkoztatás), akár annak mikéntjét hiába keressük Mózes könyveiben.

Az i. sz. 2. század vége, 3. század eleje (200-220) táján szerkesztett Misna (a Biblia utáni korszak első zsidó jogi kodifikációja, a Szóbeli Tóra) sem tartalmaz forrást arra nézve, hogy a tóraadás ünneplése, az arról való megemlékezés bármilyen módon az ünnep motívuma lenne. A Misna nem rögzít semmilyen kapcsolatot az ünnep és a tóraadás között. A Gemará (azaz a Talmud, az i. sz. 200–500 között Babilóniában megszerkesztett, részben ágádikus, azaz elbeszélő, részben háláchikus, azaz jogi érvelést tartalmazó kódex) az ünnepet „áceret”, azaz „gyülekezést”, illetve „utolsó gyülekezeti napja” elnevezéssel illeti, de még a Gemará sem kapcsolja össze a tóraadással. Az első fennmaradt liturgiai forrás, amely a kinyilatkoztatással köti össze az ünnepet, viszonylag késői, a 9. századból, a gáoni korból származik: Babilóniában, a Satt en-Nil folyó elága-

zásánál található Szúra gáonja, egy bizonyos Ráv Ámrám nevezte így az ünnepet először (a fennmaradt forrásaink közül).

Az ünnepnek eredetileg semmi köze nem volt a Szináj-hegyi kinyilatkoztatáshoz, ez a motívum tehát később kapcsolódott sziván hónap 6. napjához (vagy 7. napjához: a Talmud nem ért egyet a dátumban, vita van a bölcsek között ebben a kérdésben). A 3333 évvel ezelőtt történt tóraadás ünnepbe való beépítése is ékes példája annak, hogy a zsidóság ünnepei sem voltak mentesek a formálódó átalakulástól, az új narratívák liturgiába való beépítésétől, a megváltozott kulturális helyzetbe történő integrációtól, az eszmetörténeti fejlődéstől.

Julius Schnorr von Carolsfeld: Ruth és Boáz a mezőn
(<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/julius-schnorr-von-carolsfeld-ruth-in-boazs-field>)

A peszáchot és az azt hét héttel követő sávutot az ómerszámlálás íve köti össze, de ezek az ünnepek eredetileg mást jelentettek, mint a Szentély fennállásakor vagy annak lerombolását követően. Az ókori, mezőgazdaságból élő, így a földet művelő társadalomban az aratás, betakarítás az év zenitjét jelentette, ezért az ünnepeket is ezekhez a pontokhoz kapcsolták.

Eredetileg a mai formában ünnepelt peszách is két ünnepet jelentett, amelyek közvetlenül követték egymást: niszán 14-ére esett a peszách, amikor a bárányt le kellett vágni és a vérébe izsópot kellett mártani, a vért az ajtófélfára és a szemöldökfára (más néven felső küszöbre) kellett kenni és hajnalig nem volt szabad a házat elhagyni. Ezek a mozzanatok eredetileg pogány rítusok voltak, amelyeket az izraeliták a környező népektől átvettek. A rítusokhoz csak később kapcsolta a zsidó hagyomány az egyiptomi kivonulást megelőző utolsó csapást, az elsőszülöttek halálát (a későbbi narratíva szerint azért kellett vérral bekenni az ajtófélfát, hogy a halál angyala az így jelzett házakba ne menjen be, csak az egyiptomi családokban ragadja el az elsőszülöttet).

Közvetlenül ezt az ünnepet követte a hét napon át tartó chág hámácot, a kovásztalan kenyér ünnepe, ami a peszáchtól különböző, mezőgazdasági jellegű ünnep volt: az eredeti tartalma feltehetőleg a régi, előző évből megmaradt liszt felhasználásával volt kapcsolatos. A szentély idejében peszách második napján egy ómeryni – az ómer a mértékegységet jelentette – árpát kellett a Szentélybe vinni a Föld termékenységének tisztelésére, az aratás kezdete alkalmasból. Az árpával vette kezdetét az aratási szezon, a búza aratása csak hetekkel később kezdődött.

Peszách második napjától hét hetet számoltak, majd sávutotkor

ismét Jeruzsálemben zarándokoltak: ekkor az első termésből és a gyümölcsökből vittek áldozatot. A Szentély lerombolása mérföldkő volt a zsidó vallásgyakorlatban: azóta az ottani áldozat bemutatását szabályozó, a szentélybeli pápi szolgálathoz kapcsolódó tórai micvák (parancsolatok) átmenetileg (a Szentély felépüléséig) érvényüket veszítették, ezért ennek a héthetes időszaknak az egyetlen, ma is gyakorolt tórai parancsa az ómerszámlálás.

Sávuot ünnepe is – hasonlóan a másik két zarándokünnephez – a földből élő, a gazdag termésnek szó szerint az életét köszönhető ember reménye és hálája a bőséges termés iránt. A sávuot eredetileg a természet ciklusának, a mezőgazdasági munkának, a földdel harmóniában élő és az azt fenntartható módon művelő ember megélhetésének, a betakarítás sikerének az ünneplése volt. A fent említett Semot 23:16 értelemszerűen olyan elnevezést tartalmaz az ünnepre, ami utal az abban a korban érvényes tartalmára: az ünnep elnevezése chág hákácir, amelynek jelentése „az aratás ünnepe”.

Az ókori mezőgazdasági gyökerű ünnepek eredeti üzenete a termés – végső soron Isten – iránti hála, a föld kizsákmányolásának tilalma, az ember és a természet harmonikus együttélése. A legújabb korban megjelent fenntartható fejlődés fogalma ugyanezt jelenti. Ebben az értelemben visszatértünk az ünnep eredetéhez.

A fenntartható fejlődés azt jelenti, hogy az emberiség a természeti erőforrásokat legfeljebb olyan mértékben veszi igénybe, hogy azok helyre tudjanak állni és a növekvő számú emberiséget is el tudja tartani. A Föld a 19. század legelején (1800-ban) került az emberiség történelme során első ízben abba a helyzetbe, hogy 1 milliárd főt kellett eltartania. Az első milliárdhoz több ezer év volt szükséges. Mindössze 130 évvel később (1930-ban) már két milliárd lakosa volt a bolygónak. Csupán 30 év telt el 1960-ig, és már 3 milliárd ember élt a Földön. A következő közel 30 év alatt már nem egy, hanem két milliárddal gyarapodott a népesség. Ma közel 8 milliárdan lakjuk a bolygót és belátható időn belül, 2050-re valószínűleg 10 milliárdhoz fog közelíteni ez a szám.

A népesség növekedése önmagában nem feltétlenül járja a természet tönkretételével. A legnagyobb probléma a fogyasztás átalakulása, az addig ritkán elérhető hús központi élelmiszerré válása. A húsfogyasztás az emberiség történelme során mindig másodlagos élelemforrás volt. Az újkor hajnalán, a 16. században Krakóban élt Remá (rabbi Móse Isszerlesz nevéből képzett mozaikszó) a szefárd Sulchán Áruhot askenáz kommentárokkal egészítette ki „Mápá” címmel: a névválasztás (mápá: terítő) utal az alapul szolgáló Sulchán Áruhot („Terített asztal”) címére. Az askenazi háláchá szerint, aki anyagi okokból egész héten csak egy alkalommal tud húst beszerezni, ezt a ritka, különleges ételt sábeszra tegye el. A heti csupán egyszeri húsevés általános jellemzője volt a középkori és újkori zsidó közösségeknek, de a keresztyény Európa sem tért el jelentősen ettől a mértéktől. A középkori rabbik tárgyalták azt a helyzetet, ha a péntek esti vacsorát megelőzően a pohár borra mondott kidus maga a vacsora – tehát a boron kívül semmilyen ételt nem tud venni magának az illető. Nem véletlen, hogy kb. 700 éve Európában peszáchkor a zsidók nem esznek kukoricát, babot, rizst, lencsét, kölest: az egyik magyarázat szerint azért tilos ilyenkor fogyasztani ezeket, mert a gabonafajtákhoz hasonlóan ezekből is próbáltak lisztet készíteni és a kenyeret ezzel helyettesíteni, egész pontosan pótolni, mert az elégtelen mennyiségű gabonatermés miatt nem volt elég kenyér. A fenti háláchikus rendelkezések azért születtek, mert a

kontinensen a szegénység, a nélkülözés volt sokak osztályrésze és szabályozni kellett a tömegesen előforduló eseteket.

Az emberiség – legalábbis Európában – egész történelme során éhezett vagy jobb esetben éppen elegendő élelme volt, de a túlzott mértékű fogyasztás soha nem jellemezte. A 20. század második felében kialakult jóléti társadalmak voltak az elsők, amikor a többség számára a bőség és a felesleg lett a sztenderd állapot.

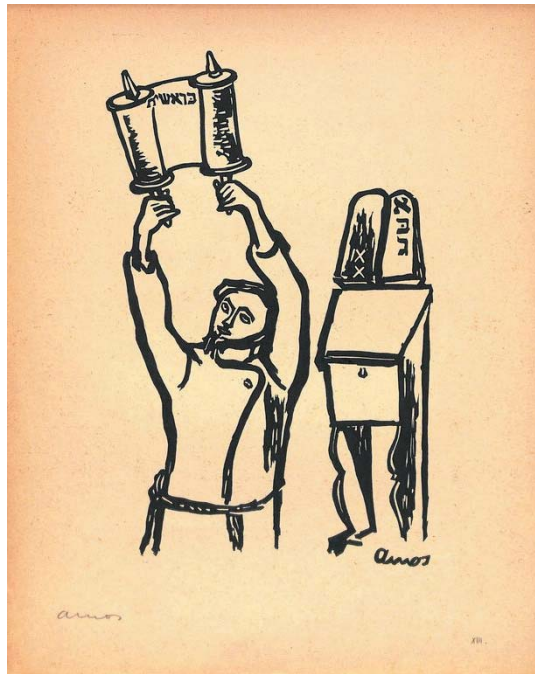
Az 1960-as évektől két és félszeresére nőtt a Föld népessége, a húsfogyasztás azonban ötszörösére duzzadt. A fejlődő országokban soha nem látott mértékben esznek húst az emberek. Kínában az elmúlt évszázadokban – sőt egészen a '70-es évekig – sokan évente egyszer-kétszer, a legnagyobb ünnepek alkalmával ettek húst, ma pedig mindennapos ez az étel. Az emberiség rohamosan növekszik, egyre nagyobb részük él egyre jobb körülmények között. Régen a kis létszámú emberiség kis része evett húst, ők is csak mértékkel, ma

pedig a többszörösére duzzadt emberiség egyre nagyobb része eszik húst, egyre gyakrabban. Ma már senki nem vadászik, a húst iparszerűen működő farmokon állítják elő, mesterséges úton gyorsítják az állatok nvekedését.

Miért jelent problémát a húsfogyasztás? A természetkárosítás legfőbb oka a húsevés. A Föld területe véges, és a szabad tartású állatok lefelőjéhez, valamint az istállóban tartott állatok takarmányához egyre nagyobb famentes terület szükséges, ennek növeléséhez az egyetlen lehetőség az erdőirtás. Ennek a gyakorlatnak a következménye a globális felmelegedés, a fajok eltűnése, illetve az elsivatagosodás.

Ha a mai trendek nem változnak meg, az emberiség természeti katasztrófába vezet a bolygót. A klímakatasztrófa lehetőségét vizsgáló és annak elkerülése érdekében megoldást kereső tudósok szerint az „apokalipszis négy lovasa” az emberi egészség, a klímaváltozás, az élelmiszer biztonság és a természeti erőforrások. A húsfogyasztás mind a négy aspektusra negatívan hat. Az állatok húsából kórokozók kerülnek a szervezetbe és ez világiárványokat idéz elő. Az erdőirtás 90%-a esetében a felelős ok az állattartás. A kegyetlen körülmények között, összezsúfolva tartott állatok a járványokat csak úgy tudják elkerülni, ha antibiotikumokkal előzik meg a betegségeket. Mivel nem gyógyítási, hanem prevenció célból (tehát folyamatosan) adják az antibiotikumot az állatoknak, így azok rombolják az élőlények húsát, ami negatívan hat a fogyasztókra. Az erdőki-vágás üteme sokszorosa a fák növekedési ütemének. A szarvasmarha annyi vizet iszik, hogy hozzávetőlegesen 16.000 liter vízbe kerül egy kilogramm marhahús. Az egyre kisebb mértékben rendelkezésre álló természeti erőforrásokat elképesztő mértékben fogyasztják az állatok. A környezetpusztítás elsődleges oka a globális állattartás.

A Tóra a zarándokünnepnek apropóján előírta a természet épségének megővását, a felelős és ésszerű gazdálkodást, a természeti erőforrások takarékos és indokolt felhasználását, a pazarlás megelőzését, egy szóval a fenntartható fejlődés biztosítását. Ha az ember felelősen gazdálkodik, mindenkit eltart a bolygó. Ahogy a Berésit 1:29 fogalmaz: „És mondta Isten: Íme, adtam nektek minden fűvet, mely magot hoz, amely az egész föld színén van és minden fát, melyen rajta van a fa gyümölcse, mely magot hoz; tiétek legyen eledelül.” Sávuot arról is szól, hogy a természet javait szabad felhasználni, a természeti kincseket szabad hasznosítani, a termést szabad learatni. Az erdőt elpusztítani, a talajt mérgezni, a földet elsivatagosítani, a biodiverzitást rombolni, a vizeket kőolajjal szennyezni, az ökoszisztémába beavatkozni azonban tilos.

Amos Imre: A tóraadás ünnepe
(Amos Imre 14 eredeti metszete. Budapest, 1940)

Savuot magasztos éneke: az Akdamut

Minden ünnepünknek megvan a maga sajátos dallama: ros hasánának az Avinu malkénu, jom kipurnak a Kol nidré, hanukának a Maoz cur, peszachnak a Má nistáná és Dájénu, savuotnak pedig az Akdamut.

Ez az ősi, 90 sorból álló arameus nyelvű pijut (-vallásos költemény-) a 11. században Wormsban élt *Meir ben Jichák* rabbi által megalkotott remekmű, mely szakrális magasztásokba emeli az olvasó lelkét. Címe a vers első szavából adódik, jelentése: engedélykérés. Utalás ez arra, hogy aki elénekli, mintegy engedélyt kér a felszólalásra, hiszen ez a költemény savuot első napján a Tízparancsolat felolvasása előtt hangzik el a zsinagógákban. Leírást kapunk benne arról, hogyan teremtette az Örökkévaló a világot, beszámol annak szépségéről, az I.teni dicsőségéről, s a majdani eljövendő világ ragyogásáról. Bemutatja az angyalok szolgálatát a Mindenható felé, és kifejezően ábrázolja a zsidó nép kapcsolatát I.tenével.

A költeményben számos érdekesség és rejtett üzenet bújik meg. Az első 44 sor első betűi a héber abc betűit adják ki egymás alatt, úgy, hogy ezek a betűk duplán kerülnek egymás alá. Vagyis az első betű, az „alef” alá még egy „alef”, a második betű, a „bét” alá még egy „bét”, stb. Így a 22 betűs abc megkettőződve egymás alá kiadja az első 44 sort. A további 46 sor kezdőbetűjének összeolvasásából a szerző neve és alatta egy áldás olvasható ki, mely magyarul így hangzik: „*Meir, Jichák rabbi fia gyarapodjék a Tórában és a jó cselekedetekben. Amen. Legyetek erősek és bátrak.*”¹

Az Akdamut ima – részlet³

Egy másik érdekesség, hogy minden sor két héber betűvel végződik: egy „tav”-val és egy „alef”-el, az ábécé utolsó és első betűjével. A vég és a kezdet az ismétlődő ciklust jelképezi, mely a Tóra tanulásának végtelen időtartama, ami a zsidóság örömét adja mindenkori és mindenhol. Ezzel, a Tórával való szüntelen foglalkozás örömeivel is utal magára a Tóraadás ünnepére, savuotra.

Sok hasonlatot is használ a versben és egy gyönyörű költői képpel kezdi, ami így szól magyarul: „*Ha a föld, hegyek, völgyek író toll lenne, az égbolt papír; a vizek, a tenger, folyók, patakok mind tinta lenne, a világ lakosai írődéakok volnának és éjjel-nappal írnanak, akkor sem tudnák I.ten dicsőségét ábrázolni, szavakkal kifejezni, leírni.*”²

Dallama egyik legősibb zenei örökségünk, Jemenből származik és a 7-8. században kerülhetett Európába. A zenetudomány kutatásai alapján askenázi (-közép- és kelet-európai zsidóság gyűjtőneve-) területeken, elsősorban Németországban a legrégebbnek nevezhető zsidó liturgikus dallamok a 8. századtól kerültek használatba. Az erre a vidékre letelepedett rabbi családok, akik között cházánok (-zsidó kántor, előimádkozó-) és liturgiában jártas költők is voltak, a Szentföldről és más szefárd (-dél-európai és észak-afrikai zsidóság gyűjtő neve-) területekről hozták magukkal és adták át a zenei hagyomány ősiségét. Így került át az Akdamut jemeni dallama is, melynek abban az időben perzsa és marokkói változatai

ismertek voltak a szefárd közösségekben. Az askenázi liturgikus zene archaikus alapjai voltaképpen tehát szefárd eredetűek.⁴ A dolog további érdekessége, hogy ez az ősi dallammal énekelt Akdamut ima csak az askenázi rítusú közösségekben maradt fent és hangzik el savuot első napján.

A 18-19. század az európai zsidóság emancipációjának ideje, ami nem csak a zsidók egyenjogúságát szorgalmazta az adott társadalmi közeg felé, de számos újtánsnak és reformnak az igénye is fellépett a zsidó közösségekben belül. Az Akdamut ősi melódiáját ekkortájt a zsidó liturgiai életben képzett és jártos kántorok és zenészek közül többen is előszeretettel dolgozták fel kórusművé, mint például Jichák ben Júda, polgári nevén *Jichák Eberst* (1779-1850) cházán, zeneszerző és zenész, aki a Frankfurt melletti Offenbach városkában született. Miután elhagyta szülőhelyét, több közösséget keresett fel, hogy annak kántorává, a liturgikus élet vezetőjévé váljon, végül a kölni zsidó hitközség vezető kántora lett, rabbiként is tevékenykedett és zenészként is dolgozott. Vándorlásai során csak „der Offenbacher”-nek hívták utaltván a városra, melyből származott, s amit később felvett családnévként. Csodával határos módon Offenbach szinte teljes kéziratgyűjteménye fennmaradt. Ezek között található az Akdamut kórusra komponált változata, melyben a saját kezűleg írt dallam alá maga írta a héber szöveget is. Kilenc gyermeke közül a hetedik, Jacob lett a 19. századi európai romantikus zeneszerzés egyik legmeghatározóbb alakja: a népszerű csellista és operett író Jacques Offenbach.

Jichák Offenbach Akdamut kézírata – részlet, 19. sz. eleje⁵

¹ Akdamut: Isten és a zsidó nép szerelmi verse. In: <https://zsido.com/konyvek/akdamut-isten-es-a-zsido-nep-szerelmi-verse/>

² Deutsch Gábor: Savuot. In: <http://hegedus.bzsh.hu/web/index.php/vallas/heti-szakasz/korabbi-hetiszakaszok.html?start=65>

³ <https://www.oztorah.com/wp-content/uploads/2008/06/Akdamut-Akdamus.jpg>

⁴ A zsidó liturgikus zene közösségeinket testvérré egybeforrasztó ereje. In: <https://www.or-zse.hu/resp/debr-karman.htm>

⁵ <https://music.huc.edu/s-6336/>

Mikszáth, a tizsaeszlári per tudósítója

A Pesti Hírlap előfizetői 1883. június 19-én alighanem elégedetten bölintottak, amikor a lap közleményét olvasták. Azt nem tudom, hogy annak örültek-e, hogy kezdődik a tizsaeszlári vérvádper nyíregyházi tárgyalása, de szerintem inkább ennek a sornak örültek: „A Pesti Hírlap szerkesztősége részéről továbbá Mikszáth Kálmán is Nyíregyházára utazott, hogy kitűnő tollával 'A t. Házból' című karcolatokhoz hasonló rajzokat írjon a tárgyalásokról, jellemezve a nagy pör szereplőit.”¹

Mivel hogy a fiatal Mikszáth (mármint írónak fiatal, valójában már 36 esztendő) a lap népszerű újságírója volt. A nevet és a sikert megszerezte számára az 1881 szeptemberétől írott parlamenti karcolatai. Nem tudósítások, nem jegyzőkönyvek, hanem színes, tréfás, ironikusan csipkelődő napi beszámolók, amelyekben a parlament és a képviselők olyannak mutatkoztak, amilyenek valójában, s ahogyan még senki nem mutatta be őket.

Biztosra ment tehát Légrády Károly amikor a tehetséges és sikeres íróját elküldte tudósítónak. Nem jegyzőkönyvi beszámolókat várt tőle (azokra is volt embere a tárgyaláson), hanem igazi „mikszáthos” – majdnem azt írtam, karcolatokat, ami persze egy ilyen ügy esetében túlzás, de azért, de majdnem így lett.

Hogy Mikszáth örült-e a kiküldésnek, nem tudom, de valószínű, hogy kicsit ógott-mógott, hiszen alig fél éve vette újra el első feleségét, s ez a fél esztendő a pesti berendezkedés, a közös újraindulás feladataival telt el. S most kiszakadni innen pár napra – boszantó. Hát, még ha tudta volna, hogy a rövidre tervezett eseményből másfél hónapos szabolcsi tartózkodás lesz.

Több mint félszáz anyagot küldött, nem számolva bele a táviratokat, amelyek nagy része szintén az ő tollából származott. Ismeretlenként érkezett ide, mármint hogy személyes ismerősei nem voltak a városban, de a per vádlottjainak védőjét, Eötvös Károlyt nagyon jól ismerte, összehozta őket közös liberális szemléletük és nyitottságuk, s az ugyancsak közös véleményük, hogy az egész egy nagy szélhámosság. Mi több: politikai akció, amelynek van egy nem titkolt záradéka is: támadás a kormány ellen, felhasználva a felheccelt tömegeket, és a zsidók elleni támadások egyre veszélyesebb következményeit. Mikszáth ebben nem akart részt venni, s nem is vett részt,

Nyilvánvaló, hogy nem volt antiszemita, hacsak nem a magam értelmezése szerint: amolyan vármegyei viszonya volt a zsidókhöz. Ahogyan Noszty fiú történetének egyik öreg nemese fogalmazza: Én nem haragszom azokra a zsidókra, akik rám vannak szorulva, én csak azokra haragszom, akikre én vagyok rászorulva.

Vagy egészen pontosan megfogalmazta 1907-ben, amikor Szent Péter esernyője keletkezésének körülményeiről kérdezték. Ezt mondja egyik nyilatkozatában. „Jómagamnak az a rész tetszik legjobban, ahol a dédelgetett egyetlen bábszéki zsidó történetét mondom el. Akkor nagy volt még az antiszemitizmus, s én úgy kezdtem neki ennek a résznek, hogy mindenki felmelegedjék Izrael Jámor ivadéka iránt. Meg vagyok győződve róla, hogy ez sikerült nekem.”² (A történelem nem igazolta jámbor szándékát...)

Vagyis Mikszáthtól nem a nyíregyházi tárgyalás napi eseményeinek jegyzőkönyv szintű leírását várják, hanem mindazt, amiért az olvasók már szeretik, amiért sikeres lett a lapjában is: karcolatokat. Hangulatot, jelenségeket, karaktereket, iróniát, megjegyzéseket, véleményt, oda s visszavágó megjegyzéseket, híreket (pletykákat) a tárgyalóteremből, az utcáról, a kávéházból. Ő a *kiküldött tárcáiról*, aki hozza az elvárt és szokott formáját, stílusát, nyelvi eszközeit. Neki mindenki

irodalmi alanya lesz, akár vádló, akár vádlott, akár védő. vagy netán maga a tárgyalás közönsége.

Mikszáth nem hitt a vérvádban. Erre egyetlen bizonyítékunk van: az életműve. Hogy milyenek a benne szereplő zsidó alakok? Amilyen a korabeli zsidó megítélése volt, legalábbis abban a világban, amelyben felnőtt, íróvá formálódott, politikusként jelen volt, s amelyet íróként megjelentetett.

Általánosságban összegzi majd kiküldetése végén hazatérve, hogy mit jelentett neki ez a per. Főleg munkát: mindenkit megkérdezett, meghallgatott, írja: antiszemitát, filoszemitát, dzsentrit, polgárt, parasztot, és senkinek sem mondta, hogy nincs igazsága. Ő nem védő, nem vádló volt, hanem újságíró, akinek tájékoztatnia kellett a lap olvasóit, azaz a közvéleményt.

A közvélemény amúgy, írja tovább Mikszáth, valami fura egy dolog. Hol jobbra dől, hol balra dől, ingadozik, befolyásolja a hangulatot, a bírakat, a vádlókat, a védőket, a hallgatóságot, mintha az egész tárgyalást befolyásolta volna, tán még az ítéletet is.

Következetes maradt az elveihez és a foglalkozásához is: „minden nap leírtam hűségesen a benyomásaimat, úgy, amint éreztem, amint én gondoltam. Igaz volt-e vagy nem igaz, mit tudom én?”

Persze, hogy az ostor rajta is csatant, Hogy ti. hazatérve felkereste a keresztény ismerőseit, akik dühösen rontottak rá: „Hát már te is, Brutus? Te is átcsaptál a zsidókhöz.” Erre elbizonytalanodott, hátha egyik-másik helyen nem írt elég borsosan a zsidók ellen. Aztán találkozott a fővárosban néhány zsidó ismerőssel, akik szemrehányásban szólították meg: Nem tételeztük volna fel... Oh, milyen cikkek! Nincs azonban semmi, csak a nagy antiszemitizmus.”

Mikszáth most már elégedetten bölint. Ez ám a siker „Senki sincs velem megelégedve... Most már biztos vagyok benne, hogy mindig az igazat írtam.”³

Efelől nekünk az első cikktől kezdve nem is volt kétségünk. S tegyük hozzá, Mikszáth tudhatta, hogy hová megy, mire számíthat. A tizsaeszlári ügyről már annak a parlamentben történt első felbukkanásáról tudott, és azonnal el is utasította azt, ti. a vérvádat. Mert az egész e vonatkozásban 1882 májusából indult s jut majd el egy év múlva a tárgyalásig.

Mikszáth maga is „élőben” hallotta Ónody Géza képviselő felszólalását 1882. május 22-én a magyar parlamentben, aki elmondta, hogy „választókerületében egy 14 éves keresztény lánynak állítólag az ortodox zsinagógában nyoma veszett.”

Mikszáth azonnal reagált is, a szokásos napi írói penzuma mellett (A T. Házból aktuális szövege), egy kis cikket is megjelentetett **A tizsaeszlári kislány** címmel. Aki elolvassa, vagy már ismeri, rögtön tudhatja mi Mikszáth véleménye a vérvádról, amely cseppet sem változik majd a tárgyalás során. Csak néhány mondat ebből a cikkéből: „Ónody képviselő mai története úgy hangzik, mintha száz évvel ezelőtt hallanók. A dajkák bohókás meséi ténnyé válva. Hát mégis megisszák a zsidók húsvétkor a keresztény gyermekek véré? A tizsaeszlári kisleány története ma közbeszéd tárgya volt a folyosókon, holnap beszélni fognak róla a lapok, hogy aztán az öregasszonyok szájában legyen holtuk napjái.”⁴ Vagyis „elkezdődik a zsidó hecc! Tökéletes, időközön átívelő, máig és holnapig érvényes megfogalmazás!

Mindezekkel együtt úgy vélem, Mikszáth még sem tudta pontosan, hogy mire vállalkozik, mire számíthat, milyen érzelmeket vált ki belőle s főleg a helyiekből maga a tárgyalás. Megérkezésekor, úgy látta, hogy feltűnően csendes a város, nincs itt semmi felheccelt tömeg, kiabálás, tüntetés, hangoskodás. Egészen békés és jó kinézetű település „csak a

A NYÍREGYHÁZI TÁRGYALÁS TEREMÉBŐL. — KÉPES MŰVEK MEGJELENÉSE HUNGÁRIAI HÍRLAPBÓL. — JÓZSEF LÁSZI KÉPESÉI SAJÁTI VÉSKÉ.

bora rossz, mintha az is rabvallató lenne.” Ez az első tudósítás első bekezdésébe beszúrt megjegyzés egyértelműen mutatta, hogy folytatni fogja az országgyűlési tudósítások stílusát, hangütését, de hát eleve ezzel a céllal érkezett, hogy így írjon, majdnem azt mondtam, szórakoztató legyen.⁵

Egyértelmű lett Mikszáth számára, hogy a városi közönség, akikkel az első napon találkozott, két részre oszlik. „Mert itt minden embernek meggyőződése van. Az egyiknek az a meggyőződése, hogy Scharfék teljesen ártatlanok, a másiknak az, hogy határozottan bűnösök. A kétyki van zárva ott is, itt is. Itt mindenki bizonyosan tudja, amit tud.”

Korábban a szakirodalomban többen a szemére vetették Mikszáthnak, hogy elfogult cikkeiben a zsidó vádlottakkal szemben. Értvén ezalatt, hogy meglehetősen negatív színben írja le őket, megjelenésüket, kinézetüket, öltözetüket. Ugyanis ezekben a tudósításokban Mikszáth kedvelt írói fogása volt, hogy a tárgyalóterembe belépő szereplőket a lehető legszemléletesebben mutatja be, függetlenül azok hitbéli hovatartozásától. Ez a bemutatás mindenkire vonatkozott. Ami az öltözetet s a megjelenést illeti, nyilvánvaló: a már egy éve börtönben raboskodó zsidó vádlottak elhanyagoltak. Sápadtak, megviseltek, hosszú hajúak, torzonborz kinézésűek – pénzük sem lett volna, hogy a tárgyalásra rendbe szedjék magukat. Kivéve Scharf Móricot, a fiút, a vád koronatanúját, akit viszont elegánsan öltözve jelenik meg, lévén hogy egy éve kiemelten vigyázták, óvták, rejtegették s különítették el a többiektől.

Nincs ezekkel a leírásokban semmi elfogultság. Olvashatjuk, hogy a keresztény tanúk, szereplők leírását is a maga módján és stílusában adja Mikszáth, hiszen a tiszsaeszlári szegény emberek szintén a mélyszegénységből jöttek, kinézetük alig-alig különbözött zsidó polgártársaiknál:

A szereplők bemutatása azonban nem marad meg ebben a többször ismétlődő sémában. Van alkalma rá, hogy egyeseket többoldalúan jelenítsen meg, amelyben az a mikszáthi ötlet a meghatározó, hogy a látszólag semleges kijelentés váratlan s csattanós véget kap s így az egész rendkívül találó és érzékletes lesz. Az egyik védő, Funták Sándor társaival kezdetben keveset beszél. „... csendesesen ül és hallgat. Ő még csak egyszer szólt, de akkor olyan okosat mondott, hogy megélt belőle egy hétig.”⁶ Szalay, a magánvádoló az első napokban sem szólal meg: „Hangját még eddig nem hallotta senki. Attól tartanak, hogy a feje begyepesedik.”⁷

Mikszáth ennél sokkal többet és sokkal komolyabban beszél az egész ügyről, mint azt tette ama bizonyos májusi első írásában. Mert közben olvasva a sajtópolémiaikat, megfogalmazódott benne az egész vérvádpert egyik meghatározója: szavaival szólva a dzsentri, a régi vármegye küzdelme ez az új, a polgári, a most modernizálódó Magyarországgal. Számos alkalommal utal erre, hogy mintha ez a magyar vármegye (értsd konzervativizmus) utolsó erőpróbája lenne. És ebből egészen biztosan a vármegye kerül ki vesztesen. Mikszáth gondolkodásmódjában, hiszen megyei ember volt ő is, ez a kettősség keveredik. Látja és látatja, hogy a megye valóban utolsó erőtartályait emészti fel, ugyanakkor váltig sajnálja is, hiszen ez a világ, amely az ő világa, kétségkívül a nemzeti (értsd nemesi) értékek erős védelmezője volt mindvégig.

Végső véleménye pontosan az, amire utaltunk: az idő a vármegye, a régi Magyarország ellen dolgozik. „Az idő mindennap egy kapavágást tesz a vármegye sírjához. Nagy sír lesz az nagyon. Hány erdőnek kell majd kidőlnie utána, hogy fejfát faraghassanak hozzá?”⁸

Mindezekhez vegyük azt a jelenetet illetve párbeszédet, amelyben Eötvös Károllyal a tárgyalás szünetében, annak vége felé a Bujdos [Bujtos] nevű ligetben sétál. Az általa idézett Eötvös-gondolatok megerősítik őt abban, hogy mindketten jól ítélik meg a per valóságos fontosságát és társadalmi súlyát.

Eötvös a védőbeszéde leglényegesebb gondolatait összegzi Mikszáthnak, aki szerint beszédében: „el fogja mondani, hogy ez is egy előre vetődő árnyék a modern harcból, a munkának agyarkodása a tőke ellen. Csakhogy itt az ősök munkája tör e tőke ellen, a majoritás a minoritás

ellen. Pedig ez nem okos dolog tőlünk, akik *minoritás* vagyunk az egész világon. És ez a harc igazságtalan is, mert egyenlőtlen.

S szabad-e nekünk igazságtalanoknak lenni, akiket csak az *igazság* tarthat fenn a fészkelődő népek soraiban?”⁹

Mikszáth egyértelműen ítéli meg a helyzetet, véleményem szerint. Ki is mondja, hogy ez nem az Eszterről szól, nem a kitalált véraldozatról. „Mert ez a bűnpör csak alul bűnper, a legtetetjén társadalmi kérdés.”¹⁰

Ami rendkívül mélyen megérintette Mikszáthot, az a koronatanú Scharf Móric személye és viselkedése volt. Egyszerűen képtelen volt feldogozni magában azt a helyzetet, hogy egy fiú szembeforduljon az apjával. A legmegrázóbb az apa viselkedése, ahogy írja Mikszáth, aki a szülői érzelem minden állapotát végigélte fia vallomása közben: gesztikulált, felugrott, leült, a fiához beszélt, könyörgött, szinte összeomlott. A fiút semmi nem hatotta meg, s ezen döbbsent meg Mikszáth igazán: nemcsak hogy szembefordul az apjával, de hitsorsosait is megtagadja, végleg ki akar válni közülük. Mikszáth szenvedélyes kitörésben éli bele magát a fiú állapotába, jövőjébe: „Mert átkozott az ő élete örökre. Átkozott, ha nem beszél igazat, és átkozott, ha igazat beszél. Az ő szerepe a legszomorúbb. Hol veszi hozzá vajon az erőt vagy a gyengeséget? Hol van ezeknek a csodálatos forrása? Jó volna tudni, hogy be lehetne hányatni örökre, soha senki se meríthessen ebből a forrásból ilyen erőt vagy ilyen gyengeséget.

Nagy bűnök mindig voltak, melyek megdöbbsentették az érzékeny lelkeket. Ember megölt embert gyakorta. De hogy a természet megöli önmagát valakiben, annak most itt az élő példája.”¹¹

És így telnek a napok, a hetek, vallomás vallomás hátán, pro és kontra az érvek és ellenérvek, de Mikszáth soha nem írja le, egyetlen szóval sem említi hogy a vérvád igaz lenne. Arra utal ugyan, hogy a sok ellentmondás hatására is, a meglévő előítéletek hatására is a tárgyalóteremben ülők, a városban élők, vagyis a közvélemény hangulata ingadozó, hol erre dől jobban, hol arra, attól függ milyen tartalmú és értékű vallomást hallottak. A július 3-iki ülésről írott tudósításába, amelynek a címe *A helyzet képe*, vagy mondjuk: egyfajta helyzetkép, „Mert – bocsánat, de ki kell mondanom – Magyarországon most

alig van ember, aki ebben a kérdésben az igazat akarja megolvasni a lapjában. Senki sem tárgyilagos. Kivált itt Nyíregyházán senki. A véleménykülönbség iránti érzék egészen kiveszett az emberekből. A sakterpör hasonlít a felhőhöz vagy a ködhez, amelyből kiki olyan képeket lát, amínöket az ő fantáziája bír kiszínezni magának. ... a szörnyű rejtély – ha valami képzelhetetlen véletlen fel nem fedi – még sokáig vesszőparipája maradjon azoknak, akik gyűlölettel viselteknek a zsidók iránt és azoknak, kiknek ellenszenvét felköltötték a divatba jött jelszavak. Az ügy lemegy a napirendről, de az antiszemizmus marad. És ez elég szomorú dolog.”¹²

Mikszáth, ha nem is látta előre biztosan, de megérezte, hogy mi következik majd közvetlenül a felmentő ítélet után (országszerte pogromok, tüntetések a zsidók ellen, felkorbácsolt szenvedélyek). De azt egyáltalán nem tudhatta, bármennyire is okos ember volt és bölcs író, mi következik majd Tiszsaeszlár után az új században.

Praznovszky Mihály

(A képek forrása: Vasárnapi Újság, 1883. jún. 24., júl. 1., 8., 22. Arcanum Digitális Tudománytár)

¹ Pesti Hírlap, 1883, jun. 19. 183.sz. Idézi: Mikszáth Kálmán összes művei, kritikai kiadás (Krk.) 66.k. 403-44.

² Krk. 7.k. 212.

³ Az ítélet után, Krk. 66.k. 292-294.

⁴ Krk. 63.k. 245-246.

⁵ A tárgyalások előtt, Krk. 66.k. 126.

⁶ A tekintetes törvényszék előtt, Uo.

⁷ A tekintetes törvényszék előtt, Uo. 158.

⁸ A tekintetes vármegye, Uo. 297-303

⁹ Nyíregyházi képek, Uo. 268-271.

¹⁰ Apróságok a tárgyalási teremből, Uo. 157.

¹¹ Az apa, uo. k. 144-145.

¹² Uo. 185.

„Nicht vor dem Kind” Kardos Péter főrabbi emlékei

Kedves Barátaim!

Szó volt az előző beszélgetésnél a béke szigetről, mármint Magyarországról akkor, annak idején. Legyetek büszkék arra, hogy jelenleg Magyarországon a zsidóság körében a Frankel a béke szigete. Legyetek büszke a rabbitokra.

Holocaust, gettó. Ma van az évfordulója a gettók felszabadításának. Azzal fejeztem be a péntek esti prédikációm, hogy „szláve gerojá”, dicsőség a hőseknek, a szovjet katonáknak, akik visszaadták életünket. De azért a történet április 4-én kezdődött '44-ben, és január 18-án '45-ben végződött.

1944-ben azzal kezdődik, hogy az egész család ott ül a konyhában és varr, kabátokra, zakókra, ingekre a sárga csillagot, amelynek 10 cm átmérőjűnek kellett lenni és kanárisárga színűnek. Ez szigorú előírás. Ebben a csillagos szerelésben mehettünk ki az utcára, szállhattunk fel a villamos kocsik utolsó peronjára – csak oda –, és ezután már az ismerős intézkedések vették át az uralmat. Miért ismerősek? A tavalyi év márciusa óta tart a járvány. Itt van a kijárási tilalom, a gyülekezési tilalom, a vásárlási sáv és így tovább. Akkor éltük meg először mindezeket. Tehát nem véletlen, hogy a túlélőkben ezek dézsavüérzést keltenek, hiszen akkor is ugyanezek a rendelkezések voltak, csak hogy akkor csak a zsidók számára. Ezért, mint ma már elmondtam egy alkalommal, ma már az egész világon mindenki zsidó ebből a szempontból. Atéli majdnem ugyanazt a bezártságot, amit mi átélünk. Meg volt határozva, mikor mehettünk el otthonról, de nem akarlak unatni benneteket a gettótól különböző változataival, mert ezt már hallottátok, és hét évtized állt mindenkinek a rendelkezésére, akit érdekel, hogy elolvassa, meghallgassa, megnézze, milyen volt a gettóban.

Helyette – azt hiszem nem érdektelen – inkább arról beszélek, hogy egy 8 éves gyerek hogyan élte mindezt meg, hogyan emlékszik most vissza sokkal jobban azokra az időkre, mint arra, hogy a múlt hónapban mit csinált ebben az időben. Sokkal jobban emlékszik és még arra is emlékszik – most magamról beszélek egyes szám harmadik személyben – hogy mi az, amit hallott és mi az, amit személyesen tapasztalt meg, látott, hallott. A legérdekesebb, hogy én személy szerint szinte majdnem „végigszórakoztam az egész holocaustot” gettóval együtt, hiszen mindig azt hittem, hogy ez hozzátartozik a gyermekkorhoz. Miután nem volt másik gyermekkorom, nem volt összehasonlítási alapon, következképpen nekem természetes volt, hogy jönnek a nyilasok korbáccsal, végigsuhintanak rajtunk, mert nem elég gyorsan mentünk oda, ahova ők irányítottak bennünket. Sőt, annyira vittem, hogy esténként megkérdeztem anyámat már az úgynevezett védett házból, a nemzetközi gettóban: „anyu, holnap hánykor jönnek a nyilasok?” Ez hozzátartozott a gyermekkorhoz szervesen. Persze nem tudott válaszolni rá, és a szomszéd ágyak meg székek és a fotelek bérlői – mert huszonötön voltunk egy kis kétszobás lakásban – elnézően mosolyogtak, hogy hát ilyen a gyermeki naivitás, hogy „mikor jönnek a nyilasok?”. Nem lehetett tudni.

Ez volt az egyik, ami megvédett engem az úgynevezett szenvedéstől. A másik, a 'nicht vor dem Kind' mondás. Anyám és nővérem vettek körül engem, és próbáltak megóvni az úgynevezett élményektől. Amikor anyám mondott valamit, akkor a nővérem mondta azt, hogy 'nicht vor dem Kind', s ha a nővérem mondott valamit, akkor az anyám mondta, hogy 'nicht vor dem Kind'. Így próbáltak egy bura alatt megvédeni engem az élményektől, de azért láttam és hallottam. S a többiek, az ismerősök, hát nem voltak a 'nicht vor dem Kind' mondás hívei, azoktól bizony hallottam, hogy mi történt. Amit tapasztaltam, hogy időnként elvittek valakit a családból. Természetesnek vettem,

hogy az két nap múlva megjelenik, mert megszököik onnan, ahova vitték: óbudai téglagyár, a zuglói „Kisop”-pálya. S akkor megjelent anyám, akit elvittek, megjelent a nővérem, akit elvittek, a nővérem azután elbujdosott mint erdélyi menekült valahova a 7. kerületbe. A lényeg az, hogy apám volt itt a kulcspon, mert őt szerettem a legjobban. Ő az, akit munkaszolgálatra behívtak '44-ben. A Kertész u. 27-ben laktunk a csillagos házból. Onnan vitték el egy hátizsákkal Nagykátára, azóta nem láttam őt, nem hallottam róla, kivéve akkor, amikor egy tanú jelentkezett '45 végén, hogy látta, amikor a hidegségi Ilo-namajorban lelőtték apámat. Ez nekem a legfájdóbb pontja a holocaustnak, de akkor, mint 8 éves gyerek, én ezt nem fogtam fel.

Én örültem annak, hogy a napokat hogyan töltöttük, mégpedig azzal, hogy először is repeszdarabokat gyűjtöttük. A repeszek, azok a ledobott amerikai, illetve orosz, szovjet bombáknak a szilánkjai voltak, néha színesek, kis színekkel, 1-2 cm-es darabokról volt szó. Ezek az értékesebbek voltak, a színesek, ezeket cserélni lehetett a szürke, színtelen repeszekre. Ugyancsak gyűjtöttük a röpcédulákat. Ezzel – magyar nyelvű röpcédulákkal – teleszörták időnként a gépek a helységeket, Budapestet. „Adjátok meg magatokat, mert vereség vár rátok” és így tovább, és így tovább. Na most, egy ilyen röpcéduláért, ha valaki nem szolgáltatotta be, az felkoncoltatott – így szólt a plakát a rendelkezés. A plakátok világát éltük. Később „tacepao”-nak hívták a plakátot. A legismertebb, a legemlékezetesebb plakát részemre, amikor egy repülőgép pilótafülkéjének belsejéből egy pilóta – egy gyerek volt mellette – azt kérdezte: „már én is célpont vagyok?” Itt folyt rendezes az úszítás az amerikaiak és az oroszok ellen.

Ami a repülőgépekkel való viszonyunkat illeti: sokszor kellett lehasalnunk, amikor egy repülő húzott el felettünk. Voltak az úgynevezett duplaszárnyú repülőgépek, erről az a hír terjedt, hogy japán gépek. Utána voltak az orosz gépek, az amerikai gépek és a német gépek. A német gépek rendszeresen ledobtak ejtőernyővel különböző élelmiszer-rakományokat, nem számunkra, hanem a katonák részére mint utánpótlást. Azután például, amikor hazaindultunk a gettóból, szánkóval mentünk, mert rettenetes tél volt. Ilyen hideg telet se azelőtt, se azóta nem éltünk meg, mínusz 20 fok körül volt, nagyon nagy hóval, az utca tele hullákkal. A Tátra utca 25-ből szánkóval húzta anyám a megmaradt holmikat a Dob utca 86-ig. Ez egy nagy út volt, útközben sokszor húztak el repülőgépek felettünk, és akkor le kellett hasalni a hóba, és ki kellett kerülnünk azt a sok-sok halottat, akik az úton feküdtek.

Nekem, ismétlem, ez mind természetes volt. Jóval a holocaust, a háború után jöttem rá, hogy tulajdonképpen mi történt. Főleg akkor, amikor apámat vártam haza és egy éven keresztül mindennap kijártam a Keleti-pályaudvarra várni azt a vonatot, amelyek hozzák haza a foglyokat, a visszatérőket, nincs-e köztük apám. Apám nagy dohányos volt, ezért egy nikotexes dobozban – amit a mai napig őrzök egy vitrines szekrényben – gyűjtöttem neki a cigarettákat, nehogy úgy érkezzon haza, hogy nem tudjuk megkínálni. Hiába jártam ki egy évig, soha többet nem jött, dacára, hogy egy fél év múlva anyám már értesült arról és a nővérem is, hogy lelőtték a hidegségi majorban. Nem merték megmondani, és hagyták, hogy kijárjak oda, végül megmondták. Tömegsírban nyugszik a Kozma utcai temetőben felirattal, a hidegségi ilonamajori parcellában. Ott voltam, amikor a temetés volt 1948-ban. Tömegsírokat avatott Katona József, a Dohány főrabija akkor. S akkor valaki mondta nekem, hogy hát nem biztos, hogy itt van, de a neve ott van felvésvé, hogy legyen egy hely, ahova eljárhatok imádkozni. Azóta 76 éve minden alkalommal, szliheszkor is, odamegyek, imádkozok annál a tömegsírknél, és teszek oda egy kavicsot, ahol állítólag apám nyugszik.

Tehát a gyermekkorhoz minden hozzátartozott. Esténként rendszeres programunk volt a torkolattűz megtekintése. Ez a Városliget irányából egy ágyútűz volt minden este, amit gyönyörködve néztünk, mert mondták nekünk, hogy hát egyre közelebről hallatszik hang – mert ugye a hang az később ért oda –, ami azt jelentette, hogy az oroszok egyre közelebb vannak. Lassan közeledtek, de közben elzarándokoltunk a Városmajorba, nem egyedül, hanem ezredmagunkkal, tudniillik az első légitámadás a városmajori templomot érte. Egész Budapest területéről odazarándokoltak az emberek, mert még nem láttak lebombázott valamit, hát a városi templom az első találatot kapta '44-ben. Megnéztük, tudomásul vettük. Akkor még nem sejtettük, hogy ez nem egy turista-látványosság, nem bombaturizmus részünkről, később sokkal több helyet fogunk látni, amelyek ugyanígy, sőt, sokkal rosszabbul néznek ki.

Ami a gettót illeti: ma van a felszabadulás vagy felszabadítás évfordulója. Nem véletlenül mondtam a péntek esti megemlékező prédikációmban, hogy „szláve gerójá”, tisztelet a hősöknek, a szovjet katonáknak, akik visszaadták nekünk az életet. S ezt sohasem felejtjük el, akkor sem, ha értesülünk arról, hogy a felszabadulás után úgynevezett megszállás következett. Az életet adták vissza, eltérően Churchilltól, a nagy angol államférfitől, aki azt mondta: „igaz, hogy a zsidóknak a szovjet katonák az életet visszaadták, a szabadságot nem tudták visszaadni, mert az nekik sem volt.”

Hazamentünk a felszabadulást követően, és mivel becsöngettünk a lakásba, mert nem volt kulcsunk, ajtót nyitott valaki, bemutatkoztak – sosem fogom elfelejteni –, Keresesiéknek hívták őket, egy gyerekes család elfoglalta a lakást. Mondtuk, hogy hát tulajdonképpen mi itt lakunk, minket innen áttelepítettek – mondjuk finoman. Na, most nem sikerült velük megegyezni, hanem társbérletben éltünk velük hosszú évekig, amíg anyámnak nem sikerült annyi pénzt összegyűjtenie, hogy kifizesse őket és elküldje. A társbérlet az társbérlet, a fiatalok vagy a fiatalabbak nem emlékezhetnek a társbérlet buktatóira: közös wc, közös mosdó, fürdőszoba stb. Ennek megvannak a maga buktatói.

A lényeg, hogy az első kenyér, amit kaptunk egy szovjet katonától, fekete volt – ma már elképzelhetetlen, hogy ilyet az ember megegyen –, de mint valahol mondtam, ilyen finom kenyeret se azelőtt, se azóta nem ettem, nem ettünk, mint akkor. S amikor az első szovjet katona azt mondta, hogy „fasiszti kaput”, ezt nem mertük elhinni, mert nem hittük, hogy ez nem provokáció, valami beöltözött német náci mondja ezt, és kíváncsi, hogy hogyan reagálunk rá. De, amikor letépte rólunk a sárga csillagot, akkor már tudtuk, hogy tulajdonképpen mi történt. Egy nyolcéves gyerek benyomásairól szoltam.

Hadd mondjam el, hogy sok hónappal később tudtam meg és jöttem rá, hogy mi az, amit én túléltam, mi az, amit – úgy mond – átszórakoztam. Például, amikor a jeges Dunán egy komppal elmentünk a nagymamáért a Városmajorba Kun páter birodalmába. Tudniillik a gettó már felszabadult, de Buda még nem, és egy kompon átmentünk, majd gyalog a Duna-partról, fel a Városmajorba, az Alma utcai ortodox szeretetotthonba érkezve egy marcona ember azt kérdezte, hogy kit keresünk. Mondtuk, hogy jöttünk a nagymamáért, akit betettünk ide '43-ban, merthogy itt biztonságban lesz. S ekkor lematutott a Városmajorba: ott vannak. S oda lementünk, ahol megláttuk a sok embert kiterítve sorjában, és ott hallottam utoljára, amikor anyám azt mondta a nővéremnek: 'nicht vor dem Kind'. Fel kellett volna ismerni a nagymamát, illetve az anyám édesanyját, és elvitt a nővérem, nem engedett a közelbe, s tulajdonképpen részemről ezzel végződött a holokauszt.

Még annyit: talán lehet, hogy valaki megkérdezi: hogy vagyok képes vicceket mesélni ezután? Kérem, úgy vagyok képes, hogy a holokausztnak – bármilyen hihetetlenül hangzik – megvolt a humora. Egy Marton Frigyes nevű rádiós ember gyűjtötte össze a holokauszt humorát, és könyvbe foglalta. Ma már azt hiszem, megtalálhatóan a könyv. Tulajdonképpen átélni vagy pontosabban: túlélni nem lehetett humor nélkül. Ezt úgy hívták, hogy „krágn humor” jiddisül, vagyis „akasztófahumor”. Ez a tipikus akasztófahumor, hogy a deportált Mancinéit úgy hívtuk, hogy depsi Mancinéni. Nem nagy poénok voltak, de anélkül nem lehetett volna kibírni. A munkaszolgálatos időről egy

komoly, rendes humorkönyv jelent meg szintén Marton Frigyes gyűjtésében, amiben olyan dolgok voltak, hogy a munkaszolgálatosok az aknamezőkön teljesítettek fegyvertelenül szolgálatot. Nem volt latrina. S akkor úgy tréfálták meg a társukat – ezek igaz, megtörtént esetek, nem viccek – hogy leguggolt, hogy kakiljon a munkatárs, alátoltak egy lapátot, arra kakilt és utána, amikor befejezte, kihúzták a lapátot alóla. Minden ember, amikor a wc-n kakil, visszanéz, megnézi, hogy mit kakilt, ez kétségtelen, ő visszanézett, és nem látott semmit, majdnem sokkot kapott. Ilyen volt a holokauszthumor.

Jön egy coming out. A 70. évfordulón mentem el a Kertész utca 27-be. Valahogy bejutottam, mert ilyen kapucsgöngy izé volt, hogy megnézzem azt a helyet, ahol apámat utoljára láttam, ahonnan őt elvitték. Bejutottam, s egy abszolút változatlan udvart találtam, ahol '44. október 15-én táncoltunk, énekeltünk, és egymás nyakába borultunk az örömtől, amikor Horthy Miklós bejelentette: Magyarország kilép a II. világháborúból. Akkor még nem tudtuk, hogy másfél-két óra múlva a nyilasok kerülnek hatalomra. Tehát a ház belül ugyanúgy néz ki. Felmentem ahhoz a lakáshoz az első emeletre, ahol voltunk. Kiderült, hogy egy önkormányzat által lepecsételt lakás, ahol senki nem lakik. Elmentem az önkormányzathoz, ott elintézték, adtak egy lakáskulcsot, mivel mondtam, hogy miről van szó, szeretném megnézni ezt a helyszínt. Bementem a lakásba egy szál szegfűvel. A lakás alig volt átalakítva. Letettem a szál szegfűt, és elmondtam magamban egy kádist. Mindig hallottam és tapasztaltam, hogy a miénk (az) egy mentálisan sérült nemzedék. Nekünk mindenről az jut eszünkbe, bármi szót hallunk, képet látunk és így tovább. Amikor én eljöttem onnan és hazajöttem, ránéztem a feleségemre, a két gyerekemre, és Istenem, azt kérdeztem: hogy kerültek ti ide? A vejem tett a helyemre, Ági férje, s mondta, hogy agyilag annyira kikapcsoltam, és visszarendeződtem azokba az időkbe, hogy nem tudtam beilleszkedni – szerencsére csak ideiglenesen – a jelenbe, annyira beleéltem magam.

Visszatérve arra, hogy a Frankel miért a béke szigete? Amikor egy vagy két évvel ezelőtt a Dohányban tartottam egy prédikációt a gettó felszabadulása alkalmából, visszatérő refrénként mondtam, hogy „képzeltétek el!”, és mondtam, hogy mi volt. Tudniillik az a generáció ilyen töményen csak itt látható a Frankelben. Akik ott megjelentek, javarészt csupa második, harmadik generáció, ezért úgy kell elmesélni – ahogy mondtam akkor is –, mintha egy idegen bolygóra érkeztem volna, mert amikor 40 évvel ezelőtt még prédikáltam ugyanerről, ott akkor zokogtak az emberek, és egyetértően bólogattak, amikor valamilyen történetet mondtam a gettóról. Ezek az emberek elmentek az élet szabályai és törvényei szerint. Az a nemzedék, aki most él, úgy viselkedik és úgy kell, hogy viselkedjen, ahogy mi viselkedtünk ifjúkorunkban, amikor a '14-es világháború résztvevői számoltak be Doberdóról és így tovább. Ilyen részvétellel bólogattunk, de át nem éreztük az ő fájalmukat. Ez lesz a holokauszt sorsa is rövidesen.

A rendszerváltásig és utána is még körülbelül egy évtizedig mindig az volt a jelszó a részünkről: azért kell mindig emlékezni meg emlékeztetni, nehogy megismétlődjön ez. Ez már elvesztette az aktualitását, ennek vége, ennek a nemzedéknek így is, úgy is. De azért, hogy mégis kardosiasan végződjön ez a szomorú történet, hadd mondjam el, hogy amikor holokauszt-túlélőkről beszélnek, nálam óhatatlanul felmerülnek a nyilasoknak a még élő alanyai, ők is holokauszt-túlélők – csak nem úgy élték át, ahogy mi.

Dr. Kardos Péter
(A visszaemlékezés elhangzott 2021. január 17-én, a Frankel zsinagóga online adásában.)

**Minden jót kívánunk a főrabbi úrnak,
ki május 11-én töltötte be 85. életévét.
Mazal Tov, bisz hindert cvancig jor!**

1944. október 7. – Lázadás Auschwitzban

1944. október 7-én az Auschwitz-Birkenau IV. számú krematóriumába beosztott foglyok fellázkodtak, miután megtudták, hogy az SS a kivégzésüket tervezi. Őreik leverték a felkelést, amelynek során három SS-katona és mintegy 250 fogoly vesztette életét, majd a megtorlás során további 200 lázadót végeztek ki. A történetírás sokat foglalkozott az auschwitzi lázadással, amely a holokauszt mindmáig látványos momentumá maradt, a végsőkig elkeseredett foglyok vakmerő kísérlete a szabadulásra megalázó, embertelen helyzetükből. Mi a jelentősége ennek az epizódnak, és hogyan értékelhetjük a holokauszt kontextusában? Erre keresi a választ ez a cikk.

A Sonderkommando

A Sonderkommando („különleges egység”) egyike volt Auschwitz-Birkenau legrettegettebb munkacsapatának. Azok a foglyok, akiket ide osztottak be, a gázkamrák és krematóriumok személyzeteként dolgoztak: ők navigálták az érkező, kiszlektált embereket a gázkamrákba, az elgázosítás után ők választották szét a testeiket, ők válogatták szét a megmaradt holmikát, nyírták le a holttestek haját, húzták ki az aranyfogait. Végül a tetemeiket elszállították a krematóriumba, ahol elégették őket, majd megszabadultak a maradványoktól.

A Sonderkommando tagjai folyamatos körforgásban voltak: néhány havonta az SS örök likvidálták az egyes kommandókat, mivel túlságosan nagy tudást szereztek arról, hogy hogyan működik a tábor, illetve annak gyilkológépezete: a gázkamrák és krematóriumok. A kivégzett sonderkommandósok holttestének eltakarítása aztán a következő csapat tagjainak első feladata lett. A munkacsoport tagjai általában a beérkező transzportokból kerültek ki – így egyből szembesültek munkájuk borzalmával, amikor saját családtagjaik elgázosításánál kellett segíteniük.

A Sonderkommando

Habár magában a gyilkolásban nem vettek részt, a kommandó tagjainak azzal a tudattal kellett élniük, hogy aktívan közreműködnek sorstársaik pusztulásában. Borzasztó munkájukért cserébe, és hogy jó kondícióban maradjanak, a sonderkommandósok különleges juttatásokban részesültek: saját szállásuk volt, jobb ellátást kaptak, mint a többi fogoly, és megtarthatták az elgázosítottaknál talált élelmiszert, gyógyszereket.

A felkelés

1944 nyarán a sonderkommando 19 tagja – Majdanekből átszállított szovjet hadifoglyok – kezdték el a szervezkedést, majd a társaikat is bevonták ebbe. A tábor ellenállási mozgalmának tagjaival együtt hónapokon át, aprólékosan szervezték meg a felkelést. A Weichsel-Union-Metallwerke löszergyárában dolgozó fiatal nők: Ester Wajcblum, Ella Gärtner, Regina Safirsztain és a földalatti mozgalom más résztvevői apró adagokban, papírba vagy textildarabokba csomagolva csempészték ki és vitték át Birkenaubá a lőport.

Ella Gärtner

A testükön, ruhájukban elrejtett apró csomagokat a csempészek eljuttatták Róza Robotának, aki a III. számú krematórium melletti ruharaktárban dolgozott. Robota aztán továbbadta a lőport a sonderkommando tagjainak.

A sonderkommando egyik túlélője, Israel Gutman így számolt be a csempészés veszélyeiről – ekkor egy duplafenekű tálcá aljában kapták meg a lőport: „Amint a barátom mellett álltam, azt mondta, hogy motozást tartanak. Azt mondta, hogy nem volt ideje a tálkába rakni a robbanóanyagot, így az a testén van egy cigarettásdobozban. Jól tudtam, hogy nemcsak hogy megölné-

nek minket megtorlasként, hanem az egész auschwitzi földalatti mozgalmat is veszélyeztetnének ezzel. Amikor megejtették a motozást, érezték, hogy reszketek, és alaposan megmotoztak. Amikor nem találtak semmit, nem igazán ellenőrizték a barátomat. Valamilyen úton-módon kihagyták őt. Mivel én izgatott voltam, azt gondolták, hogy nálam van a robbanószer, nem nála.”

Az összegyűjtött lőport konzervdobozokba téve, a sonderkommandósok gránátokat készítettek. Emellett a helyi partizánoktól kaptak kisebb fegyvereket, késeket és fejszéket is. Terveik szerint a lázadás azonnal kezdődött volna, hogy felrobbantják a gázkamrát és a krematóriumot: ez lett volna a rabok általános felkelését elindító jel. A felszabadító szovjet csapatok érkezéséhez akarták igazítani az időpontot, ám azt is számon kellett tartaniuk, hogy mikor érkezik el a likvidálás napja. Természetesen a terv igen sok kockázattal járt: nemcsak a lebukás veszélye miatt, hanem azért is, mert az SS fölényes túlerőben volt, és az esetleges siker esetén a kiszabaduló foglyok csak nagy nehézségek árán rejtőzhetek volna el a táboron kívül.

1944. október 7-én a földalatti mozgalom vezetése üzenetet küldött a sonderkommandónak, hogy figyelmeztesse őket: az SS hamarosan végrehajtja a kivégzésüket. Ők ekkor úgy döntöttek, ideje megvalósítani a tervüket. Filip Müller, az egyik sonderkommandós később elmesélte, mi történt aznap: „Dél körül Busch őrmester, Gorges szakaszvezető és több más SS-tag és örök érkeztek a IV. krematórium előtti udvarra. Elrendelték, hogy a foglyok sorakozzanak föl, 14-et kivéve, akik különféle feladatok miatt távol voltak, és akik amúgy sem voltak érintettek a szelekcióban. Aztán Busch elkezdte kiszóliálni a listáról az első néhány számot, a legmagasabbal kezdve, és onnét haladva lefelé. Akiket kiválogattak áthelyezésre, azoknak az udvar túloldalán kellett állni, akik nem voltak érintettek, miután kihívták őket, visszatérhettek a krematóriumba.”

Ezután Chaim Neuhof, az egyik sonderkommandós egy rövid „hurra” kiáltással jelt adott, és kalapáccsal leütötte Buscht. A többi fogoly is nyomban támadásba lendült, baltákkal, kalapácsokkal verték az SS-eket, és kövekkel hajigálták őket. „Könnyű elképzelni, mi lett ennek az eredménye. Néhány perccel később SS-ek egész különítménye érkezett, gépfegyverekkel és gránátokkal felfegyverezve. Olyan sokan voltak, hogy minden fogolyra két gépfegyver jutott,” emlékezett Salmen Lewental, a sonderkommandós csapat egyik vezetője.

A felkelők felrobbantották a krematóriumot, amelynek hangjára a II. számú kre-

matórium személyzete is fellázadt. Átvágták a szögesdrót kerítést is, és többen elmenekültek. Egy SS-t agyonvertek, egy másikat pedig az égő kemencébe tuskoltak. A többi krematórium legénysége azonban az őrség gyors reagálását látva a latrinába dobta a robbanószereket, mielőtt az SS észrevette volna. Amint a rabok megszöktek, megszólalt a riadó, és az örök teherkocsikkal vették körbe a lázadás helyszínét. Lezárták az utat a menekülők előtt is, akik egy pajtában kerestek menedéket. Az SS felgyújtotta a pajtát, a lázadókat pedig agyonlőtték, amint kiléptek onnét.

Róza Robotka

A felkelést követően az SS több száz foglyot végzett ki, köztük a szervezkedés vezetőit, Zelman Gradowskit, Jozef Warszawskit, Jozef Deresinskit és Ajzyk Kalniakot. Az elfogott lázadók közül párat kihallgattak, ez alapján később beazonosították azt a négy nőt, akik a robbanószert

csempészték. Október 10-én az SS elfogta őket, ám a nők a vallatás, valamint a hosszasan kínzás hatására sem voltak hajlandóak elárulni társaik nevét – csak a már halott sonderkommandósokét hajtogatták. 1945. január 5-én az SS-ek az odavezényelt női rabok előtt akasztották fel őket. Róza Robotka halála előtt azt kiáltotta a foglyoknak: „Legyetek erősek, legyetek bátrak!”

Felkelések a náci táborokban és jelentőségük

Az auschwitzi felkelés nem volt egyedülálló: hasonló kitörési kísérlet zajlott le például Sobibórbán 1943. október 14-én, amikor a foglyok megölték 11 SS-ört. Mintegy 300 rabnak sikerült elmenekülnie ekkor a szögesdrót kerítésen és a tábort körülvevő aknamezőn keresztül. Az öröknek több mint 100 szökevényt sikerült elfogniuk és kivégezniük.

Treblinkában 1943. augusztus 2-án lázadtak fel a foglyok. A korábbi szervezkedés eredményeképp mintegy 700 rab néhány fegyverhez jutott a raktárból, felgyújtották a tábor épületeit, majd megkíséreltek áttörni a főkapun. Az SS-őrök és ukrán segítők a többségüket megölték, ám 200 lázadónak sikerült elmenekülnie. Természetesen sokan nem jutottak messzire: a németek körülbelül 100 embert elfogtak és kivégeztek. Mintegy 70 felkelő élte túl a második világháború és a holokauszt viszontagságait.

Auschwitzban a földalatti mozgalommal igen sok fogoly került kapcsolatba, és sokféle módját találták meg az ellenállásnak. 802-en kísérelték meg a szökést – közülük 144-en sikerrel jártak. Többször kisebb-nagyobb csoportok elégték meg az embertelen bánásmódot, és különböző körülmények között próbáltak meg kijutni a táborból: a leg-

híresebb talán Rudolf Vrba és Alfred Wetzler esete, akik szökésük után eljuttatták Magyarországra az Auschwitz-jegyzőkönyvet, valamint annak a négy lengyel fogolynak a története, akik az SS leggyorsabb autójába ülve hajtottak ki a táborból.

1944 októberében a felkelés során öszeomlott a IV. számú gázkamra és krematórium, meghalt három SS-őr, több mint tíz másik pedig megsebesült. Mindez nemcsak hátráltatta a „halálgyár” működését, hanem hitet adott a tábor többi rabjának, és megmutatta nekik, hogy ők is maguk is csak emberek, akik sebezhetőek. Ugyanakkor a sikeres felkelések, szökések révén a szemtanúknak esélyük volt arra, hogy a háborút túlélve beszámoljanak a táborokban zajló életről, és tanúvallomást tegyenek azok helyett is, akik ezt már nem teheték meg.

Sok holokausztkutató foglalkozik azzal, hogy az egyéni döntések, életutak vizsgálata révén lebontsa azt a köztudatban élő képet, hogy a deportált, táborokba zárt, megzsidított zsidók ellenállás nélkül, „borjúként mentek a vágóhídra”. Tény, hogy a holokauszt során a legtöbb üldözöttnek igen beszűkültek a döntési és cselekvési lehetőségei, ami szinte elkerülhetetlen volt a megkülönböztető törvények, valamint az állam bürokratikus gépezete és az erőszak-szervezetek fellépése miatt. Korlátozottan ugyan, azonban így is kezükbe vehették a saját sorsukat – és erre talán a táborbeli felkelések, szökések a legjobb példák. Ezek ugyan csak a leglátványosabb részletei a hosszú ideig tartó, sok embert foglalkoztató illegális mozgalmaknak, tevékenységeknek, mégis betekintést nyújtanak abba, hogy hogyan igyekeztek visszaszerezni emberi méltóságukat az üldözöttek.

Klacsman Borbála

Források:
 Sonderkommando Revolt – Auschwitz – Birkenau, <http://www.holocaustresearchproject.org/revolt/sonderrevolt.html>
 Prisoner mutinies, <http://auschwitz.org/en/history/resistance/prisoner-mutinies>
 Auschwitz-Birkenau: The revolt at Auschwitz-Birkenau, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-revolt-at-auschwitz-birkenau>
 Prisoner revolt at Auschwitz Birkenau, <https://www.ushmm.org/learn/timeline-of-events/1942-1945/auschwitz-revolt>

Volt egyszer egy zsidó ember Dunaszerdahelyen... Kornfeld Tibor (1952–2021)

Családokat, barátokat, ismerősöket tizedel meg nap mint nap a covidjárvány. Láttuk a dunaszerdahelyi kórház személyzetének emberfeletti küzdelméről szóló rövidfilmet, és hallottuk a segélykérő üzenetet Szlovákiából, mégis.

Mégis hihetetlen és felfoghatatlan, hogy Tibi nincs már velünk. Szinte a napokban küldte azt a levelet, amelyben apai büszkeséggel osztotta meg a fiával készült interjút a holokauszt-világnap alkalmából. Nem olyan régen azért írt, mert elkésérítette, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa elítélte Izraelt. Nap mint nap velünk volt, holott sok esetben több ezer km választott el minket. Kornfeld Tibor, a dunaszerdahelyi zsidó hitközség elnöke, aki maga volt az élet, itt-hagyott minket. Ő volt az, aki nemcsak a helyi zsidó közösséget tartotta össze, de a világ négy égtája felé szétszórt egykori dunaszerdahelyi zsidókat és leszármazottait is összefogta a rendszer-

esen megrendezett Aszkarán. Tibi neve egybeforrta Dunaszerdahellyel. Nemcsak ismerte az embereket, családjuk történetét, de ismerte a város minden kövét, átérezte minden fájdalmát és szenvedését. Ezt örököltette meg a több kiadást megért *Volt egyszer egy zsidó város*, *Dunaszerdahely* című könyvében. Tibi nemcsak a város és a zsidó közösség múltját ismerte, de kiemelkedő szerepe volt a város jelen arculatának kialakításában is. Az Ő keze nyomát őrzi a zsidó temető, az imaház és közösségi tér megújulása, a Holokauszt-emlékmű felállítása.

Tibi egy intézmény volt. Óriási őrnt hagy maga után, nem lesz könnyű a nyomdokába lépni.

Demeter Katalin
Fotó: Nagy Attila

(Dunaszerdahelyi látogatásunkról szóló cikkünk a Sófár 2019. 3. (júniusi) számában olvasható.)

Mártírjainkra emlékeztünk

Menetelés az életért

A Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség és a Nyíregyházi Zsidó Hitközség képviselői

Szomorú kötelességünknek tettünk eleget: Dr. Kovács László Attila, a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség igazgatólelkésze kez-

deményezésére a hitközség csatlakozott az evangélikus egyház „Menetelés az életért” elnevezésű országos kezdeményezéséhez. Az emlékezésre a „Jom hásoá” (a holokauszt emléknapja) fájdalmas évfordulóján került sor: a héber dátum szerinti emléknap az idei évben április 8-ára esett. A magyarországi városokban található evangélikus közösségek online közvetítés keretében láncban kapcsolódtak össze, melyhez városunk is csatlakozott: a nyíregyházi evangélikus egyház és a zsidó hitközség képviselői felolvasták az innen elhurcolt és zsidóságukért meggyilkolt mártírjaink neveit. Az országos emlékező láncot a YouTube videó alkalmazás segítségével élőben lehet a világhálón követni. Tisztelettel tettünk eleget áldott emlékü mártírjainkra emlékező evangélikus barátaink meghívásának.

Az evangélikus egyház részéről Sztankó Gyöngyi evangélikus lelkész, Zsarnai Krisztián evangélikus lelkész/esperes, Veczánné Repka Jolán egyházközségi felügyelő, Márk Borbála egyházközségi jegyző és Dr. Kovács László Attila evangélikus lelkész vettek részt az eseményen. A zsidó hitközség részéről Färber György elnök, Csatlós Tamás kántor és dr. Kurucz Ákos rabbi jelölt tettek eleget a fájdalmas kötelezettségnek.

Dr. Kurucz Ákos

Mártírok emléknapja, 2021

A június 6-i megemlékezés bevezetéseként Csatlós Tamás kántor a 130. zsoltárt recitálta, majd Färber György elnök megnyitotta a mártírok emléknapját.

Szinte napra pontosan 77 évvel ezelőtt pecsételődött meg a vidéki magyar zsidóság sorsa. Amikor az angolszász haderő partra szállt Normandiában, keleten nyomultak a szovjetek, a háború európai kimenetele eldőlt, csak a fanatikusok hittek a „végső győzelemben” – halhattuk Glück Miklós tokaji hittestvérünk gondolatait, aki összefoglalta a zsidó nép sorsát a második Szentély pusztulásától Auschwitzig. Felidézte a hazáját vesztett zsidóságot sújtó, olykor véres antijudaizmust, azt a pusztítást, melyet a keresztes háborúk során a zsidóság átélt. Utalt arra, hogy a 18. században a Habsburg Birodalom magyar területén letelepedett zsidóság az 1848/49-es szabadságharc során nem, de a kiegyezést követően teljes polgári és politikai, 1895-ben pedig vallási egyenjogúságot kapott. A magyar zsidóság szerepe jelentős volt az ország gazdasági fellendítésében. Tény, hogy a 19. század végétől megjelent a politikai antiszemitizmus, mely később, különösen a trianoni gyászt követően felerősödött. A magyar zsidóság nemzeti kisebbségből idegen fajúvá lett. Az 1930-as évek végén bevezetett gazdasági, majd az 1941-ben kiadott faji rendelet elvezett ahhoz, hogy a német megszállást követően Eichmann 200 fős Einsatzkommandója, a kollaboráns magyar kormány és a közigazgatás még a németeket is meglepő gyorsasággal leszámoljon közel félmillió vidéki zsidóval.

A temetői megemlékezést Gervai Lajos Kél molé rahamim imája zárta.

Az emlékezők ezt követően kádist mondtak a Holokauszt-emlékmű előtt, s elhelyezték az emlékezés köveit.

*Kertész Gábor
Fotók: Tóth-Ábri Péter*

Hitközségi események

Március 18-án, életének 67. évében, gyógyíthatatlan betegségében elhunyt Sárosiné Nagy Erzsébet, Böbe. Tudtuk, hogy hosszú évek óta megromlott egészsége, ennek ellenére sem vesztette el aktivitását, optimizmusát. Böbe évtizedek óta egyfajta motorja, aktív részese volt közösségi életünknek. Társa, Sárosi György elvesztése után különösen fontos volt számára, hogy egy éltető közösségre támaszkodhatott.

A kedves, szeretetreméltó asszonytól szülőhelyén, Szabolcsveresmarton búcsúzhattak el barátai, ismerősi, egyetlen rokona és néhány meghívott hitközségi tag. Sárosiné Nagy Erzsébet (1954–2021), emléked megőrizzük!

A Jakobashvili család azon kevesek egyike a „grúz zsidók” valaha népes közösségéből, akik maig is városunkban, közösségünkben maradtak. A négytagú családot már 2017-ben tragédia sújtotta, az apa, Meir korai halálával. Az anya, Jakobashvili Jamza azt követően visszahúzódóan élt, ritkán láttuk, mert anyai teendője mellett – fiai elmondása szerint – minden téren igyekezett férjét pótolni fiai számára is. Életét a napjaink gyilkos kórja vette el 57 éves korában. Fiai, Dávid és Jozsef április 29-én vettek végső búcsút anyjuktól. A leváje szertartását Smuel Feigen chabad rabbi végezte.

Jakobashvili Jamza (1964–2021) Cipora basz David zc”l. Emléke legyen áldott.

Lag baomer napján, április 30-án rokonai, barátai, hitközségünk tagjai elbúcsúztak Neumann Gábortól, Gabitól, aki életének 68. évében átadta lelkét teremtőjének. 2017-óta aggódtunk egészségéért, hiszen Gabi kedvelt színfoltja volt közösségünknek. Jókedélyű, humoros, őszinte embernek ismertük meg a „focistánkat”, aki közel negyven évet szentelt a sportnak Nyíregyházán, majd ezután Kisvárdán.

Már úgy tűnt, hogy legyőzte az alapbetegségét, de legyengült szervezetét végzetesen megtámadta a covid. Imádott lánya, az Izraelben élő Mónika pár hete még beszélt vele a kórházban, de ez volt az utolsó találkozásuk. Drága apja végső búcsúztatására már nem tudott eljönni, de megígérte, hogy majdan eljön a családjával, s kibeszéljük magunkat.

A levajet dr. Kurucz Ákos vallási vezető irányította, a kántori teendőket Csatlós Tamás látta el.

Neumann Gábor (1953–2021), Smuel Mendel ben Cvi zc”l. Emlékedből fakadjon áldás.

Édesapámnak

Drága, egyetlen Papa!

Nincsenek rá szavak, mennyire fáj, hogy nem lehetek most Veled.

Köszönöm Neked, hogy apám, a legjobb barátom, a tanítóm, a szövetségesem, a példaképem voltál. Hogy mindig mindenben mellettem álltál. Hogy mindig küzdésre és kitalálásra tanítottál, és ezt saját példádon keresztül magyaráztad el.

Ígérem, hogy örökségedet továbbvisszem.

Te bennünk, bennem és a gyerekeimben élsz mostantól tovább.

Egyetlen dolog vigasztal csak ezekben a percekben, mégpedig az, hogy odaértem hozzád még időben. Az utolsó pillanatokban, amikor még ébren voltál. Elmondtam Neked, amit szerettem volna, és aztán csak néztem a szemedbe, s Te az enyémbe. És szavak nélkül is megértettük egymást, úgy, mint mindig, egész életünk során. Tudtuk, éreztük, hogy nagy a baj. De azt is pontosan tudtuk, hogy a mi egymás iránt érzett szeretetünk mindenek felett van, örökké tart, és semmi soha nem választhatja el összeforrott lelkeinket.

Ezzel a tudattal folytatom tovább az életem immár Nélküled, mert tudom, hogy Te is ezt akarnád.

Mindig szeretni foglak Téged, Édesapám, és soha nem felejttelek el.

Szerető lányod: Mónika
Báruach Átá Ádonáj Elohénu Melech Háolám, dáján háemet.

Kertész Gábor

Fotók: Tóth-Ábri Péter

2012. április 14-én Szabó Tünde államtitkár, országgyűlési képviselő tett látogatást a hitközségen, akit Färber György elnök és a vezetőség, illetve a vallási vezető fogadott. A politikus megtekintette a zsinagógát és tájékoztattuk őt a tervezett rekonstrukció folyamatáról, részleteiről.

Fotók: Dr. Szabó Szilvia

Virág Teréz szerepe az első- és másodgenerációs holokausztrauma kutatásában és gyógyításában 1.

A holokausztrauma kutatásának kezdetei

A holokausztszindrómát, mint elnevezést először az 1950-es években használták, amikor felfigyeltek rá, hogy a pszichológiai segítséget kérő túlélők terápiájából származó eseteleírások igen nagy hasonlóságot mutattak. A témában elsőként megjelent tanulmányok pszichoanalitikusok (pl. Viktor Frankl) saját élménybeszámolóit voltak.

Nagyobb számú mintán végzett kutatás először 1954-ben történt, itt 120 túlélőt vizsgáltak, és az ennek alapján született cikk állította elsőként, hogy a tünetek hasonló mintázatot követnek a túlélőknél, és az élmények fizikai és pszichológiai hatásai évek múlva is megmaradnak.

Az 1960-es évek végén figyeltek fel a túlélő családok sajátosságaira olyan kanadai kutatók, mint Rakoff (1966, 1969) és Sigal (1971), majd világszerte megkezdődött a kifejezetten a második generáció pszichoszociális problémái iránti érdeklődés is. Az első tanulmányok szerint a túlélők gyermekeinek pszichológiai problémái gyakorta a szülői házban tapasztalt szorongás, a fel nem dolgozott veszteség és gyász állandóan jelenlévő érzésében gyökereznek.

A fentiekkel ellentétben Magyarországon először az 1980-as években jelentek meg szakmai írások a holokauszt pszichológiai hatásairól. A témában úttörőnek számított Virág Teréz pszichológus, pszichoanalitikus. Ő maga gyermekként a budapesti gettóban élte át a holokausztot, édesapja egész családja Auschwitzban halt meg, édesanyját Ravensbrückbe deportálták, ahonnan 37 kilósra fogyottan, erősen leromlott állapotban tért haza.

Virág Teréz 1982. november 9-én tartotta meg első előadását a magyarországi túlélők leszármazottainál, a második- és harmadik generációban jelentkező holokauszt-túlélési szindrómáról. Ezt követően rendszeresen tartott előadásokat, számtalan eseteleírást publikált, majd 1990-ben a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület keretében megszervezte a magyar holokauszt-túlélők első beszélgető csoportját, a KÚT csoportot. A KÚT találkozókra részt vettek pszichológusok, pszichiáterek, pedagógusok is, akikkel később létrehozta a társadalmi traumatizációra, azon belül is elsősorban a holokauszt-túlélők terápiájára specializálódott szakrendelést, amelynek ugyancsak KÚT a neve. A KÚT többféle utalást hordoz: Thomas Manntól kezdve („a múlt mélyseges mély kútja”) a Közös Út Találkozón át a héber „kedosim u teorim” (szentek és tiszták) kifejezésig.

Az első generációs holokauszt-trauma

Virág Teréz első- és másodgenerációs túlélőket is gyógyított, és a másodgenerációs holokauszt trauma megértéséhez először mindenképpen szót kell ejteni az első generációs traumáról, mivel a kettő egymásból következik.

A holokauszt-túlélők számtalan megaláztatáson és elképzelhetetlenül szörnyű élményen mentek keresztül, ennek következtében megtapasztalták saját lényük elértéktelenedését. A felszabadulást követően a túlélők felettes énje továbbra is gyenge maradt, és számos túlélő évekkel később is az úgynevezett „koncentrációs tábor szindrómában” szenvedett, amelynek nagyon jellegzetes pszichés és fizikai tünetei voltak a depressziótól kezdve a pszichoszomatikus rendellenességekig, és érintette a másokkal való kapcsolatteremtő képességet is, különös tekintettel a párkapcsolataikra, amely kihatással volt a későbbi szülői szerepükre is. Vagy az üldöztetés megszűnésével azonnal és megalapozatlanul, lehetőleg másik üldözöttel kötöttek kapcsolatot, más esetben ennek az ellenkezője történt, választásuknál az volt az elsődleges szempont, hogy bárki, csak ne üldözött legyen. Utóbbi esetben a volt üldözött szakított eredeti szokásrendszerével és kultúrájával, gyakran kikeresztelkedett. Jellemző az elfojtás és minden előzmény elutasítása.

Az életkor szerepe a trauma kialakulásában

Auschwitz–Birkenau, 1944 (Forrás: Fortepan/LiliJacob)

Virág Teréz a trauma kezelése szempontjából fontosnak tartotta, hogy a túlélők mely életkorban éltek át a holokausztot ez által tudta felmérni egy-egy korosztály speciális traumatizáltságának okait, illetve a terápia során adódó legfontosabb tennivalókat.

A KÚT rendelő praxisa alapján úgy vélte, hogy a 2-12 éves korosztály a trauma legpregnansabb hordozója, mert olyan életkorban éltek át a vészorszakot, amikor személyiségük a bizalmatlanság, a szégyen, a büntudat, és a kisebbségi érzés kialakulására rendkívül érzékeny volt. Különösen 5 éves kor alatt lehetetlen megértetni egy gyermekkel, mi történik körülötte, és a környezet állandóságának hiánya isárosította őket.

Kamaszkorban 12-14 éves korig érzékenyebben reagáltak, efelett az életkor felett már rendelkezhetett a pszichés krízis megoldásának pozitív élményével.

A fiatal felnőttek történetei a szörnyűségek mellett sokszor szóltak bajtársiasságról, egymás megsegítéséről, és ezek a pozitív élmények segítették a túlélést.

Auschwitz–Birkenau, 1944 (Forrás: Fortepan/LiliJacob)

A túlélők szülői szerepben

Virág Teréz a vizsgált esetei alapján azt tapasztalta, hogy a holokauszt olyan erősen rombolta le az alapvető bizalom érzését, hogy szinte mindegy, hogy egyes családokban hány ember szenvedte el a tragédiát, már egy túlélő nagyszülő élményei is hatással vannak a

későbbi utódok életére. Itt el is érkezünk oda, hogy miként hatnak a holokausztot átélő szülők élményei a gyerekeikre, és hogyan adják át a traumát. De az is kiderül a túlélőknél és leszármazottaiknál, hogy az anya és apa szenvedései nem azonos súllyal jelennek meg a neurotikus tünetképzésben, az anyai ágon elszenvedett múlt emlékei dominálnak.

Virág Teréz a mentális épség legalapvetőbb előfeltételének nevezi azt a bizalmi érzést, amely az első életév élményeiből táplálkozó, mindent átható attitűd magunkkal és a világgal szemben. Az alapvető bizalom megteremtéséért az anya felelős, de az anya csak olyan érzést tud a gyermeke felé közvetíteni, amely őt magát áthatja. Az ösbizalommal ellentétes fogalom az östörés, amely akkor alakul ki, ha a testi lelki gondozás nem kielégítő, megbízhatatlan, vagy közönyös. Ezek a gondoskodási hiányok megjelennek a holokauszt-túlélő anyáknál, elsősorban a légerek túlélőinél. Gyermeük megszületésével megjelenik az a félelem, hogy nem lesz képes békében, nyugalomban felnevelni gyermekét, a múlt félelmeit kivetíti a jövőbe, a biztonságos jövőképet, az ösbizalmat nem képes gyermeke felé közvetíteni.

Óvodai csoportkép, 1952 (Forrás: Fortepan/Hámori Gyula)

Virág Teréz az anyai szeretetet archaikus szeretetnek nevezi, mely nélkülözi a realitást, és a kulturális anyaszerep előfutárának tekinthető. Az anya optimálisan adagolt frusztrációkkal tanítja meg gyermekét a realitáshoz való alkalmazkodásra. Ha az anya az őt körülvevő világot extrém módon fenyegetően éli meg, nem tudja fokozatosan leválasztani magáról gyermekét, hiszen nem tudja nyugodtan átadni egy „kül-világ-anyának”.

Egy másik tanulmányban az anya-gyermek kapcsolatot egy „bűvös tükör”-höz hasonlítja, amely mindkét oldalán tükröz. Ha az anya pillant bele, abban saját anyjához fűződő preverbális emlékei jelennek meg. Ha a gyermek, kétféle anyai tükrözéssel nézhet szembe, egyik esetben csökkenti a szorongásait, másik esetben felfokozza.

A túlélők – különösen, ha gyermek- vagy serdülőkorúak voltak a holokauszt idején – átérték, hogy szüleik degradálódtak előttük, mivel képtelenek voltak megvédeni magukat és szeretteiket a szenvedésektől. Elveszett az erős apa-ideál, és a gyermekét védő anya képe is. Ennek következtében a holokauszt-túlélők esetében az „anyatükör” mindkét oldala sérült.

A másodgenerációs trauma kialakulása

A fentiekből kiderül, milyen súlyos helyzetbe került az a túlélő, akitől elszakították, majd meggyilkolták anyját, apját, testvéreit, házasársát, gyermekeit, és az is hogy milyen nehézségekkel küzdött a szülői szerepben. Dina Wardi izraeli pszichológusnő, aki először alkalmazott csoportterápiát holokauszt túlélők felnőtt gyermekeinél, és nagyon sok hasonló következtetésre jutott, mint Virág Teréz, csoportokra osztotta a túlélő családokat. Egyrészt a harcos családokra, ahol a túlélők aktív tapasztalatokat szereztek a háború során, harcoltak, részt vettek gettólázasban, menekítettek másokat. A harcos családokat szinte kényszeres készítés hajtja, hogy alkossanak, csináljanak, elérjenek valamit. Ezekben a családokban nincs helye depressziónak, szomorúságnak, gyengeségnek. A harcos szülők azt az üzenetet közvetítik gyermekeik felé, hogy bajaikkal saját maguknak kell megküzdeniük, rendszerint tagadás, elfojtás, és elkerülés segítségével. Másrészt az

„áldozat”-családokra, ahol a túlélők passzívan éltek át időszakot a gettóban, rejtkehelyeken, vagy munkatáborokban. Ezekben a családokban depresszió, szorongás, és aggodalom uralkodik. Fő jellemzője a fizikai túléléssel való kényszeres foglalkozás. Az étel különösen fontos szerepet játszik. E családokban gyakori, hogy felhalmozzák az ételt, és tületetik a gyermekeket, akiben gyakran jelennek meg az étel iránti zavart attitűdből eredő tünetek, mint a kényszeres falánság, vagy az étel-undor okozta kóros soványság.

Virág Teréz praxisában áldozat- és harcos családok egyaránt előfordultak, viszont úgy tapasztalta, hogy a magyarországi túlélőknél minden esetben a zsidó múlt kényszeres elfojtása tapasztalható. Több betege is volt, aki a „zsidó” szót a legcsúnyább szónak tartotta, amelyet képtelen volt undor nélkül kimondani. A szégyen hozzátapadt a szóhoz, a szégyellt szó mögött minden esetben a szégyellt szülői sors húzódott meg. Sokan büszkéek voltak arra, hogy senki nem nézte őket zsidónak.

Az elfojtás ellenére a túlélő családok mégis közvetítették gyermekeik felé az átélő múlt szörnyű emlékeit. A túlélő családok gyermekei az életben rendszeresen találtak olyan jelenségekkel, amelyek a szülők számára összefüggésbe kerültek az elfojtott félelmetes emlékekkel, ilyenkor a szülők, nagyszülők megemlekedett érzelmi feszültsége, hiperaktivitása volt az, ami felhívta rá a gyerek figyelmét, hogy e jelenségek mögött valami ismeretlen, fájdalmas, szégyellt titok húzódhat meg.

Az évek során a gyermekeknel a deja vu-hoz hasonló pszichés élmény jött létre. Virág Teréz megfigyelése szerint bizonyos elemek képesek rá, hogy a szülők, nagyszülők által átélő érzelmi megpróbáltatások egész érzelmi feszültségét átadják. A túlélő családok számára a gáz, vagon, tábor, drótkerítés, szappan, evés, kórház szavak elszakadtak eredeti jelentésüktől, és a gyermek számára a szavak által közvetített emocionális feszültség hőfoka jelezte egy elhallgatott múlt emléket, amelyekkel az iskola, a tömegkommunikációs eszközök hírei, a nagyszülők történetei összekeveredtek, és a gyermek a pszichés realitás talaján bevonódott a felmenői által átélő félelmetes múltba.

Neurotikus tünetképzés gyermekeknel

Virág Teréz azt tapasztalta, hogy a neurotikus tünetképzésnél mindig megjelenik egy utalás, amely megkönnyíti a tünet megértését és gyógyítását. Erre példaként hozza fel egy Ágnes nevű 4 éves kislány történetét, akinél székrekedés váltakozott a széklettartási problémákkal. A beszélgetés során fény derült az apa érintettségére a holokauszt-túlélési szindrómában. Amikor ő 8 éves volt, édesapját deportálták, majd a bécsi országúton vérhasban meghalt. A terápia során világossá vált, hogy Ágnes apja számára mely ösfélelmet testesítettek meg a gyermek széklettel kapcsolatos bajai, hiszen az ő apja halálát is egy széklettel kapcsolatos betegség okozta. A apa akkor tudott Ágnes felé megértő, elfogadó attitűdöt közvetíteni, amikor képessé vált elmondani gyermekkorukban átélő traumáját. Ezzel párhuzamosan Ágnes szobatiszta lett. Egy másik páciensről is szó esik a neurotikus tünetképzés kapcsán, Ibolyát 18 éves korában letartóztatta a Gestapo. Szörnyű kínzásokon ment keresztül, medencecsontját összetörték, később Auschwitzba, majd Ravensbrückbe deportálták. Az ő családjában generációkon keresztül megjelent az elhúzódó trauma hatása, a lányának gyomorfékelye volt, a fiának immunbetegsége. Az egyik unokája pszeudokruppan szenvedett, a másik bronchitisben, a lányunokája anorexia nervosában. Itt tökéletesen megjelenik az anya által indukált tünetképzés. A felfoghatatlan, elhúzódó pszichotrauma szinte minden eleme megtalálható a családi kórképben. A gázhaláltól, fulladástól való rettegés a spasztikus bronchitisben és a pszeudokruppan, az éhhalál félelme az anorexia nervosában, a szervezet védekezőképességének lecsökkenése, a külső veszélyekkel szembeni testi védelem hiánya pedig az immunbetegségben. Virág Teréz számára nagyon fontos volt, hogy megkeresse és megértse a patogén, traumatizált anyák (jelen esetben Ibolya) sorsát, és pácienseivel is megértse az anyák szenvedését, amely útjában áll a gyermekeikhez fűződő szeretetkapcsolat kialakításának.

Tamásné Jámor Andrea

(A cikk második, befejező részét, valamint az irodalomjegyzéket a következő számunkban közöljük.)

Zeneterápia

A történet az 1940-es évek végén játszódik. Emlékeim szerint volt néhány csellengő (snarer) a városban. Ezek az emberek nem tudták, nem voltak képesek az átélt traumák, veszteségek után újra kezdeni az életet. Tengtek-lengtek a városban, és néhányan megpróbálták rajtuk segíteni. Ilyenek voltak a debreceni nőegylet tagjai is. Egy-két dologban segítettek őket: legyen naponta egyszer meleg ételük, gyűjtöttek számukra ruhát, cipőt, némi pénzt. Anyám is részt vett ebben. Két pártfoglaltja volt, akik mindennap pontosan 12-re jöttek ebédelni. Meg volt számunkra terítve, a család ételét ették ők is. Anyám ilyenkor odaült mellénk, és beszélgetett velük.

Egyikük, dr. Váradi úr, volt ügyvéd, a háború után targoncás hordárként működött. Elvárta, hogy doktor úrnak szólítsák. Ha nem így történt, bedühödött, ledobált mindent a targoncáról és elrohant. Néha ő hozta haza anyám piaci bevásárlását. Rongyos ruhájában belépett a lakásba, kezet mosott, és elegánsan leült az asztalhoz, ahova teljes terítéket kért. Ha nem jó helyre tettem a villát vagy kanalat, rám kiabált. Az ebédet úgy fogadta el, mintha ő tenne szíveséget azzal, hogy megjelent nálunk. Különböző kedves és beszédes volt. Története szerint a háború előtt Horthyval vadászott, Bethlennel vacsorázott, és beutazta a világot. Anyámnak mindig kezet csókot, aki pironkodva vette tudomásul.

A másik, érdekes, magába forduló, szótlán kosztos, a MŰVÉSZ ÚR: magas, vékony, arisztokratikus megjelenésű, szomorú ember volt. Szemeit mindig a földre szegezte. Türelmes depresszióban várta, hogy teljenek a napok. Nem akart, nem tudott változtatni az életén. Ha kapott valamit, az jó volt, ha nem, az is. Egész nap járta a várost, és magában dúdolgatott. Én, mint tapintatlan gyerek, próbáltam faggatni. Néha rám mordult, néha megsimogatott, néha válaszolt. Így tudtuk meg, hogy valaha zenész volt, aki már 10 éve nem zenész. Nem ébredt fel a lelkem – mondta – haldokló lélekkel zenélni nem lehet. Amikor megérkezett hozzánk, halk kezicsókolommal köszönt, leült az asztalhoz, és ott léte alatt nem szólalt meg, csak néha nézett föl anyámra bánatos szemekkel. Vele hajlandó volt néhány szót váltani, amikor dr. Váradi úr szófolyama rövid időre megszakadt.

A nőegylet nagy évváró programra készült.

Déli 12 órakor a művész úr pontosan megjelent, dr. Váradi úr késett. Anyám mosolyogva leült mellé az asztalhoz.

– MŰVÉSZ ÚR, tegyen meg nekem valamit! A nőegylet jótékonyági évváró rendezvényre készül. Szeretném, ha ön is fellépne. Az a hír járja, hogy ön kiváló zenész. Itt az ideje, hogy újakezdje.

– Rózsika, tudja, hogy ha Ön kér valamire, képtelen vagyok nemet mondani. De 10 éve nem volt hangszer a kezemben.

– Van idő a gyakorlásra, és szerzünk hangszer, fellépő ruhát és mindent, ami kell.

És ekkor jött a meglepetés!

– Rózsika! Valamikor hangszervirtuóz voltam. Szinte minden fűvós hangszeren játszottam. Most azonban, a Donnál elfagyott kezimmel csak egy szájharmonikán mernék esetleg játszani. Ha lehetne szerezni egy jó minőségű szájharmonikát, azzal megpróbálnék gyakorolni, hátha megy még.

Sikerült hangszer kölcsönkapni a zeneiskolától. Minden délben megkérdezte anyám, hogy gyakorol-e, s ő fejbiccentéssel válaszolt.

Amikor a nőegylet tagjai (jó néhányan háborús özvegyek) megtudták a hírt, lelkesen elkezdtek összegyűjteni a megfelelő fellépő ruházatot. A háborúban meghalt férjek öltözékei előkerültek a szekrényekből, megvolt minden, ami kellett.

Elérkezett a nagy nap. A MŰVÉSZ ÚR a műsor 2. részében lépett fel, mint fő, záró műsorszám. Csak annyit kért, hogy egy fogas álljon a színpadon.

Végre bejelentették, hogy következik egy csodálatos zenész, aki 10 évig nem játszott a hangszerén, de most a nőegylet hölgyeinek kérésére eljött fellépni. Kíváncsian várjuk!

A közönség soraiból előlépett a MŰVÉSZ ÚR, felment a

színpadra. Levette halszálkás kabátját, elegáns nyúlszörkalapját, és felakasztotta az odakészített fogásra. Lassan lehúzta bőrkesztyűit, és a színpad közepére lépett. Mindig földre néző szemeit lassan a közönség felé fordította, és fejbiccentéssel köszöntötte a publikumot. Hódolói, a nőegylet hölgyei tapsolni kezdtek.

Szomorú, merev arca lassan ellágyult, szembenézett a közönséggel, és ennyit mondott:

– Mendelssohn

Szájához illesztette a hangszer. Az első hang sikitva, sírva szólalt meg. A halk zsongás, suttogás megszűnt a teremben. Az emberek figyelme a zenész felé fordult. Beléjük hasított a melódia. Hozzájuk szólt, nem lehetett nem odafigyelni. Mintha egy koncertzenekar szólt volna, úgy vibráltak a hangok, a dallamok. Először csak a mester kezei mozogtak, majd merev tartása ellazult, ringatózni kezdett a zene ütemére. Egész lényével játszott a hangszeren. Szinte hipnotizálta az embereket. Csak rá tudtak figyelni. Akik még soha nem voltak klasszikus zenei koncerten, azok is megbabonáztak, elvarázsolva eggyé váltak a hangokkal. A varázslat folytatódott 40 percen keresztül. Ahogy a zene hangulata változott – vidám – csendes – szomorú –, úgy változott a közönség közérzete. Elhangzott az utolsó szám is.

A kép forrása:

http://pctrs.network.hu/clubblogpicture/2/9/9/_/299192_949364855_big.jpg

A mester leengedte a karjait, és figyelte az embereket. A közönség lassan ocsúdott fel. A termet betöltő hangok megszűntek, meglepődtek a csendtől. Visszacsoptak a valóságba, megértették, hogy valami befejeződött, hogy különleges élmény volt. Viszont akarták, amit kaptak, állva tapsoltak. A mester fürdött a tapsviharban. Jobbra, balra fordulva meghajolt, majd elindult a színpadon lévő fogas felé. Mint valami záró produkció, elkezdett lassan öltözni. Elegáns szmokingjára felvette halszálkás kabátját, sálát körütekerte a nyakán. Bőrkesztyűjét módszeresen kezére húzta, feltette elegáns kalapját, majd lesétált a színpadi lépcsőn. Végigvonult a sorok között. Megállt anyám előtt, meghajolt. Kezet csókolott.

– Köszönöm, Rózsika.

Apám fészkelődött a székében. A hölgyek nagy része irigykedve szisszent fel. Ezután kisétált a terem hátsó ajtaján, az ajtóban meghajolt és távozott.

Egy percig néma csend volt, majd a szervező hölgyek utánasiettek az ajándékokkal, pénzzel.

Nem volt sehol, eltűnt az estében.

Másnap Katz bácsi, a kántor már úgy mesélte a történetet, hogy szerinte a Messiás tett látogatást Debrecenben.

Fehér Tamás

AZ ANTIGÉN NÉVADÓJA

Emlékezés Dr. Detre Lászlóra (1874–1939)

A koronavírus-járvány megváltoztatta mindennapi szóhasználatunkat. Új szavak kerültek a közbeszédbe, ezek egyike az antigén. Az *antigén* biológiai kifejezés, és olyan anyagot jelent, amelyet a gerincesek szervezete testidegennek tekint, ellene védekezik, *ellenanyagot* termel, hogy a testidegen anyagot semlegesítse, és ezzel a szervezet épségét fenntartsa. A védekező mechanizmusokkal – orvosi értelemben a betegségek kiváltó okaival és gyógyításukkal – az immunológia tudománya foglalkozik. Az antigén névadója és az antigénre adott specifikus szerkezeti válasz felismerője, az immunológia tudományának egyik kimagasló alakja: Detre László.

Detre László (névváltozatok: Deutsch, László, Ladislas, Ladislaus) 1874. október 29-én született Nagysurányban. Az orvosi egyetemet Budapesten végezte, patológusnak, majd bakteriológusnak készült.

Az egyetem elvégzése után Pertik Ottó kórbonctani intézetében lett asszisztens, majd Bécs híres patológiai intézetében Landsteinerrel, az ABO vércsoportrendszer felfedezőjével, az ellenanyag névadójával dolgozott. Kutatásait Párizsban a Louis Pasteur által alapított intézetben, Mecsnyikov laboratóriumában folytatta. A tífusz elleni immunitás vizsgálata közben alkotta meg az antigén kifejezést. Ezen kutatás során fedezte fel, hogy a szervezet egy idegen anyagra, azaz egy antigénre *specifikus* antitestet, ellenanyagot termel. Detre László felfedezése előtt az volt a felfogás, hogy egyetlen ellenanyag létezik a szervezetben. Detre állapította meg, hogy ahány antigén kerül a szervezetbe, annyiféle ellenanyag termelődik. A felfedezés megvál-

toztatta az addigi elképzelést, hogy hogyan küzdi le az emberi és állati szervezet a fertőzéseket, és ez azóta is helyálló, csak új ismeretekkel bővült.

Detre László állapította meg a világon először, hogy a szervezet időnként téved, és a saját szövete ellen termel ellenanyagot. Sok évtizeddel később kezdődtek az ilyen irányú vizsgálatok, az ún. autoimmun betegségek kutatása.

Laboratóriumi orvosként új diagnosztikai módszereket fedezett fel az emberi és állati vényomok elkülönítésére (ez az eljárás az igazságügyi orvostanban adott nagy segítséget); a szifilisz diagnosztizálására; a gümőkört okozó kétféle baktérium elkülönítésére (ezzel azt állapították meg, hogy a fertőzés emberi vagy szarvasmarha eredetű-e); valamint a szarvasmarhák, kecskéket, juhokat, ritkábban embereket, érintő brucellosisfertőzés megállapítására.

Detre László azonban nemcsak elméleti kutatással foglalkozott. Az általa alapított szérumtermelő intézetben oltóanyagot, specifikus ellenanyagot tartalmazó szérumot állítottak elő lépfene-, illetve gázgangréna-fertőzés kezelésére, emberi és állati felhasználásra. Ma nehéz elképzelni, milyen óriási gazdasági jelentősége volt az 1900-as évek első évtizedeiben annak, hogy a szarvasmarha- és juhállományt rendszeresen pusztító betegségek lecsökkentek, majd megszűntek. Az emberi lépfenefertőzés szintén megszűnt.

A kutatómunka, a laboratóriumi munka mellett mint klinikus is kiváló volt. A tuberkulózisos betegekkel kapcsolatban felhívta a figyelmet a hőmérséklet pontos értékelésére, a gyógyuláshoz szükséges megfelelő táplálkozás biztosítására. Egy, azóta már nem alkalmazott bőrpróbával diagnosztizálta a betegséget, és követte az állapot súlyosságát is.

A kiütéses tífusz lappangási idejét pontosan meghatározta, a betegség terjedéséért kizárólag a ruhatetűt tette felelőssé, s elvette azt a téves feltételezést, hogy a betegség légúti úton is terjedhet.

Budapesti pályafutása idején a bakteriológia egyetemi magántanára, a budapesti Jenner-Pasteur Intézet vezetője, a Charité Poliklinika TBC osztályának vezetője, a Hungária Szérumművek vezetője volt.

Az első világháborúban törzsorvosként, majd ezredorvos parancsnokként vett részt.

A harmincas évek antiszemita légköre miatt amerikai feleségével az Egyesült Államokba távozott. A National Institute of Health osztályvezetője lett, és a georgetowni egyetem orvoskarán három tanévben allergiás reakciókról tartott előadásokat.

Írásai humán- és állatgyógyászati lapokban jelentek meg, orvosi és állatorvosi kongresszusokon vett részt.

Publikációi magyar, francia, német és angol nyelven jelentek meg.

A kutatás és a gyógyítás mellett fontosnak tartotta az ismeretterjesztést is. Lefordította Paul de Kruif laikusoknak szánt könyvét. Magyarul „Bacillusok világa”, illetve „Bacillusvadászok” címen ma is élvezetes olvasmány.

A „Két világ harca” című fantasztikus regénye 2000-ben játszódik. A föld túlnépesedéséről, az alternatív energiáról, a természetkárosító emberiségről szól.

Dr. Detre László kutatásainak eredménye a napi életünk részévé vált. Ma, amikor koronavírus-antigéntesztet végzünk, azt nézzük, hogy az orr- vagy garatváladék és az előre elkészített specifikus ellenanyag reakcióba lép-e egymással. Ha igen, van antigén, azaz van koronavírus a vizsgált váladékban. A koronavírus-ellenanyag meghatározásakor pedig azt vizsgáljuk, termelt-e a szervezet specifikus antitestet a koronavírus (antigénnel) szemben, átes-tünk-e a betegségen.

Detre László munkásságáról számos mikrobiológiai, járványtani és immunológiai szakkönyv emlékezik meg szerte a világon.

1939. május 7-én halt meg, a washingtoni izraelita temetőben nyugszik.

Irodalom:

Csaba Béla, Karasszon Dénes: *Az immunológiai magyar mesterei*, 1992

Karasszon Dénes: *Emlékezés dr. Detre Lászlóra, az antigén névadójára. Orvosi Hetilap*, 1990. 20. 1089-1090.

Lacza Tihamér: *A tudomány apostolai – Magyar tudósok nyomában a mai Szlovákia területén*, 2013.

Detre László arcképének forrása:

<https://www.newspapers.com/clip/304915/laszlo-photo-1908/>

A síremlék fotójának forrása:

<https://www.findagrave.com/memorial/161619619/laszlo-detre#view-photo=138919063>

Dr. Berend Katalin

HUMORISTA-ARCKÉPCSARNOK 2.

Efrájim Kishon (1924-2005)

Emlékszem az évre, amikor először hallottam (pontosabban: lát-tam) Efrájim Kishon nevét: 1987-ben történt, egy unalmas iskolai szünetben. Egy könyv fedelén olvastam a szerző nevét, és ennek a könyvnek a címe ez volt: Az eszed tokja.

Nem sok jót ígért. Valljuk be, nem volt túlságosan izgalmas cím, pláne nem egy 15 éves kamasznak, aki akkor voltam. Am volt a lakótelepen egy barátom, aki hozzám hasonlóan könyvmoly volt, s aki azt mondta: annyira röhögött, hogy nem bírta letenni. Na jól van, gondoltam, egy esélyt megér.

Olyannyira megért egy esélyt, hogy máig emlékszem arra a felejthetetlenül röhögős időszakra, amit ennek a kötetnek a társaságában töltöttem. Sajnos nem volt túl hosszú időszak, pár óráig tartott, a könyvet ugyanis valóban nem lehetett letenni: olyan humor áradt belőle, amit addig nem ismertem. Zsidó humor, így hívják, de 15 évesen nem tudtam, annyit érzékelttem, hogy különös világa, levegője, huzata van ennek a humornak, ami egyszerre végtelenül ismerős és végtelenül idegen.

Efrájim Kishon egész alakja, figurája, tehetségének természete és munkássága ilyen: a magyar olvasónak egyszerre mélységesen közeli és messze távoli. Közeli természetesen a nyelve, a fordulatai, a dramaturgiája, a csattanóra való felépítés technikája és a magyar zsidósága miatt; ugyanakkor nekünk Izrael, ahol Efrájim Kishon kis hősei mozognak, valahol elég távoli ország, bármennyire is benne él a szívünkben. Azért írom, hogy neki „kis hősei” vannak, mert szerzőnk vérbéli szatíra-, krocki- és tárcaíró, méghozzá Pestről, amely ezeknek a műfajoknak a szülőhazája, közelebről a pesti belvárosi kerületekből, ahol ezeknek a „kis hősöknek” be nem állt a szája. Mintha egész életükben egyfolytában nevettek, fecsegték, lármáztak és sztoriztak volna, méghozzá olyan anekdotikus vénával, hogy az őket hallgató szatíra-, krocki- és tárcaírónak mást ne is kelljen tennie, csak szó szerint lejegyzetelni a szavait, és küldeni a humoreszket rögtön a lapnak. Azért írok lapot, s nem könyvkiadót, mert habár Efrájim Kishont a könyveiből ismertem meg, ő igazából újságoknál kezdett. Ez érződik az írásain is: feszes, rövid, könnyű kis darabok, jelenetek, szösszenetek, amelyek minden habkönnyűségük dacára telve vannak léttel, erős gondolati töltettel és hétköznapi életből-cselségeik tömkelegével.

Szerzőnk Hoffman Ferenc néven Pesten született 1924-ben, pechjére tehát pont telibe kapta szegény a Horthy-korszakot, s azzal együtt az üldöztetést, a zsidótörvényeket, majd a holokausztot. Elég kemény indulás. de egy született szatíra-, krocki- és tárcaíró mi mást remélhet az élettől? Mit is mondana a Horthy-korszakba és a zsidó-

üldözésbe beleszülető szerző, ha erről az indulásról kérdeznék? A sajátos humorának megfelelően bizonyára valami olyasmit: egyes gátlástalan írók mindent megtesznek érte, hogy témájuk legyen...

Ő maga szerencsére túlélte a vézskorszakot, a családneve azonban áldozatul esett a történelemnek: a fiatal Hoffmann a háború után felveszi a magyarosabban csengő Kishont nevet, de túl sokat ez sem segít rajta; marad az, aki volt, egy szarkasztikus humorú, pesti zsidó. Márpedig a diktatúrák, ha valakit, hát a szarkasztikus humorú, pesti zsidót nem szeretik. A diktatúrák természete már csak ilyen – erre Kishont Ferenc is hamarosan ráébredt a Ludas Matyi munkatársaként, úgyhogy Rajk László kivégzésének évében szerzőnk összecsomagolt, és alijázott Izraelbe. Elég komoly nyelvzseni lehetett, ugyanis alig csomagolt ki, máris úgy megtanulta a nyelvet, hogy egy izraeli héber nyelvű napilap munkatársa lett. (Egyébként nemcsak magyarul és héberül, de németül is folyékonyan beszélt.)

A következő évtizedekben ontotta magából a könyveket, s habár nem vagyok a téma szakértője, úgy hiszem: Efrájim Kishon magyarországi ismertségét a rendszer fokozatos elerőtlenedése tette lehetővé. Már nemzetközileg is jegyzett, sikeres izraeli író, de nálunk az 1960-as, 1970-es években nemigen ismert: úgy tudom, hogy nálunk az első könyvei (köztük a már említett, Az eszed tokja című gyűjtemény) az 1980-as évek közepén jelenhettek meg. Nem tudom, hogy ennek mi volt az oka, legfőképpen talán az, hogy a Kádár-korszak tabusította a „zsidó-ügyet” – egy ilyen elhallgatás közepette egy Izraelben élő, magyar holokauszt-túlélő író csak megzavarta volna a csöndet, pontosabban a csönd látszatát...

Efrájim Kishon a magyar médiában a rendszerváltás után tűnt föl: emlékszem, mennyire meglepődtem, amikor megjelent a tévében egy beszélgetős műsorban. Olyan érzésem volt, mintha az ő szeméjében egy időutazót látnék abból a letűnt, eltűnt, elpusztított pesti zsidó világból, amelyben szerzőnk Hoffmann néven született. Törte a magyart és nem volt vicces – én legalábbis egy harsányan adomázó, nevetős arcú pesti „kis hősként” képzeltem el magamban. Egészen addig, míg nem láttam. A tévében ugyanis inkább olyan volt, mint XVI. Károly Gusztáv svéd király, azaz tartózkodóan és elegánsan hűvös. Amit végül is afféle kishoni poénként is felfogható: látjátok, ilyen lenne a svédek királya, ha pesti zsidónak születik.

Kácsor Zsolt

A kép forrása: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Ephraim_Kishon%2C_drawing_by_Chaim_Topol.JPG

Efrájim Kishon (Hajim Topól rajza)

Temetői nyitvatartás

A vasárnapi és pénteki nyitvatartás évszaktól függetlenül 9.00–12.00-ig. Hétfőtől csütörtökig április 01. és október 14. között 9.00–16.00-ig, október 15. és március 31. között 9.00–12.00-ig látogatható. Zsidó és állami ünnepeken zárva van, **az állami ünnepeken vagy a hivatalos nyitvatartási időtől eltérő időpontokban a temető gondnokával történő megállapodás alapján látogatható.**
Csalószki István temetőgondnok elérhetősége: 0620 4977 532.

SÓFÁR

a Nyiregyházi Zsidó Hitközség folyóirata
Postacím: 4400 Nyiregyháza, Mártírok tere 6.
E-mail: sofaryzsh@gmail.com Tel./fax: (36)-42-417-939 Web: www.sofar-ujsg.hu
Tördelés, nyomtatás: Gprint Iroda (4400 Nyiregyháza, Szarvas u. 37/A)
A folyóirat ingyenes!
Számilaszám: OTP 11744003-20331427
Lapalapító és fotók: Tóth-Ábri Péter
Szerkesztő: Kertész Gábor
Felelős kiadó a Nyiregyházi Zsidó Hitközség
IBAN: HU56 1174 4003 2033 1427 SWIFT CODE: OTPVHUHB
A lap MAZSÖK támogatásból valósult meg.